

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยรูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารอง เรื่อง ประพันธ์ ซึ่งออกแบบโดยใช้ระเบียบวิจัย ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประยุกต์ใช้วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-based Research) ผู้วิจัยขอเสนอข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยตามกรอบของวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ 4 วัตถุประสงค์ ซึ่งในบทที่ 4 จะนำเสนอ 3 วัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) ประกอบด้วย ปรากฏการณ์ความเป็นมาของหมอลำบ้านโนนค้อ จากอดีตถึงปัจจุบัน 2) องค์ความรู้ด้านหมอลำของบ้านโนนค้อที่สำคัญและเหมาะสมจาก กฎุมิปัญญาหมอลำเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารอง เรื่อง ประพันธ์ 3) รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารอง เรื่อง ประพันธ์ การวัดและประเมินผลสำเร็จของ รูปแบบและการดำเนินงานที่ยั่งยืนของศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารอง เรื่อง ประพันธ์ ดังนี้

ปรากฏการณ์ความเป็นมาของหมอลำบ้านโนนค้อ จากอดีตถึงปัจจุบัน

บ้านโนนค้อเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงด้านหมอลำเรื่องต่อกลอน “หมอลำหนุ่ม” ซึ่งความเป็นมาของหมอลำหนุ่มนั้นสันนิษฐานว่ามีวิวัฒนาการมาจากลำพื้นในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ประมาณ พ.ศ. 2490 ได้มีหมอลำหนุ่มเกิดขึ้น โดยเกิดจากแนวคิดของนาย คำดี สารผล นายกษมาคมหมอลำอีสานที่ได้ไปเห็นการละเล่นละครที่โรงละครแห่งชาติ มีตัวพระเอก นางเอก และตัวประกอบอื่น ๆ ตามท้องเรื่อง ในสมัยแรกเรียกว่า หมอลำไทยคร้ว คือ เวลาที่มีการแสดงต้องไปกันเป็นจำนวนมากแบบครอบครัว หมอลำหนุ่มคนแรกคือคณะเสียงทองบันเทิงศิลป์อินตาไทยราษฎร์ ปัจจุบันคือหมอลำคณะรัตนศิลป์อินตาไทยราษฎร์ (อุดม บัวศรี. 2526) ของพ่อครูอินตา บุคทา ซึ่งถือว่าเป็นต้นตำรับหมอลำพื้นเวียงขอนแก่น ที่เรียกว่าทำนองอินตา ต่อมาพัฒนาเป็นทำนองขอนแก่นในปัจจุบันซึ่งได้รับความนิยมจากประชาชนในจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงว่าจ้างไปแสดงในงานมหรสพ งานบุญประเพณีต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ทำให้เกิดหมอลำหนุ่มขึ้นอีกมากมายในภาคอีสาน อุปกรณ์การละเล่นในระยะแรก มี กลองโทน แคน ฉิ่ง และฉาบ (พิมพ์ รมย์ราช. 2555 : สัมภาษณ์)

หมอลำแต่ละท้องถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะเป็นของตนเอง ทำนองเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นมาของหมอลำ เช่น ทำนองขอนแก่นเกิดที่จังหวัดขอนแก่น ทำนองอุบลเกิดที่จังหวัดอุบลฯ ทำนองกาฬสินธุ์เกิดที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ทำนองสารคามเกิดที่จังหวัดมหาสารคาม เนื่องจากทำนองสารคามมีพัฒนาการมาจากทำนองกาฬสินธุ์ เวลาลำหรือแสดงหมอลำจะมาร่วมกับทำนองกาฬสินธุ์ คนทั่วไปจึงนิยมเรียกทำนองกาฬสินธุ์-สารคาม หมอลำบ้านโนนค้อมีชื่อเสียงในด้านการลำทำนองกาฬสินธุ์-สารคาม ผู้วิจัยขอเสนอความเป็นมาของทำนองทั้งสองทำนองดังนี้

ทำนองกาฬสินธุ์ เป็นทำนองที่เกิดขึ้นช่วงเดียวกันกับทำนองพื้นเวียงขอนแก่น ในช่วงที่หัวหน้าหมอลำ คณะเสียงทองบันเทิงศิลป์อินตาไทยราษฎร์ได้ตั้งหมอลำหมู่ขึ้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์มีพระครูพิบูลย์ วัดสว่าง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นอาจารย์ผู้ฝึกหัดหมอลำทำนองกาฬสินธุ์ ได้ตั้งคณะหมอลำ คณะพิบูลย์ ศรีกรมลา ซึ่งมีชื่อเสียงในจังหวัดกาฬสินธุ์ ในช่วงนั้น และได้ฝึกทำนองการลำดังกล่าวให้กับลูกศิษย์ จนมีชื่อเสียงในยุคนั้น คือหมอลำ ส.บุญมา ซึ่งถือว่าเป็นหมอลำต้นตำรับในการลำทำนองกาฬสินธุ์มาจนถึงปัจจุบัน หมอลำ ส.บุญมา ก็ได้รับการถ่ายทอดทำนองกาฬสินธุ์มาจากพระพิบูลย์ (บุญตา ภูสิม. 2555 : สัมภาษณ์)

ทำนองกาฬสินธุ์เป็นทำนองที่มีลักษณะการลำคล้ายกันกับการลำกลอน คือเน้นที่ลูกคอเป็นหลัก เสียงลำจะออกกึ่งลูกคอและจุมก จึงทำให้ผู้ที่ลำทำนองกาฬสินธุ์ส่วนมากจะมีท่วงเสียงที่ใหญ่ การเอื้อนเสียงจะเอื้อนยาวเหมือนกับการเทศแห่ของพระ (แห่ภาคอีสาน) หรือลำพื้น จึงสันนิษฐานว่าพระพิบูลย์ซึ่งเป็นอาจารย์ผู้ฝึกสอนหมอลำในช่วงนั้น ได้นำทำนองลำกลอนมาผสมกับเทศแห่ และลำพื้นและฝึกให้หมอลำ ส.บุญมาลำ ซึ่งต่อมาเรียก ทำนองกาฬสินธุ์

ทำนองหมอลำนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลง ไปขึ้นอยู่กับตัวผู้ที่มาฝึกลำเป็นหลัก ทำนองนั้นส่วนมากจะเกิดจากการมาฝึกลำกับอาจารย์หมอลำในทำนองที่ต้องการฝึก แต่ฝึกไม่ได้ อาจารย์ผู้ฝึกฟังดูแล้วมีน้ำเสียงที่ดีและฟังแล้วเป็นทำนองที่แปลกใหม่ก็จะฝึกให้ผู้หัดลำลำในทำนองที่ตนเองลำได้ เมื่อไปลำให้ผู้คนทั่วไปฟังถ้าเป็นที่นิยมก็จะเกิดเป็นทำนองต่าง ๆ เกิดขึ้นซึ่งส่วนมากจะเรียกตามจังหวัดที่หมอลำมีภูมิลำเนาอยู่ เช่นทำนองสารคาม เป็นต้น การฝึกทำนองหมอลำในอดีตนั้นผู้ที่เป็อาจารย์ผู้ฝึกส่วนมากจะเป็นผู้ชาย เพราะผู้ชายได้บวชเรียนเขียนอ่าน จึงทำให้สามารถแต่งกลอนเพื่อฝึกให้กับคนที่สนใจลำได้ หมอลำส่วนมากจึงเป็นผู้ชาย เช่นหมอลำพื้น ต่อมาผู้หญิงมีโอกาได้เรียนหนังสือจากโรงเรียนของรัฐ

สามารถอ่านและท่องกลอนลำได้ จึงเริ่มมีหมอลำผู้หญิงเกิดขึ้น จากการที่ผู้วิจัยศึกษาประวัติความเป็นมาของหมอลำบ้านโนนคือ จากอดีตถึงปัจจุบันซึ่งแบ่งเป็นยุคตามสมัยนิยมดังนี้

1. หมอลำบ้านโนนคือยุคลำพื้นขอนแก่น ประมาณ ปี พ.ศ. 2498-2505

บ้านโนนคือเริ่มมีหมอลำปรากฏขึ้น ปี 2598 โดยมีพ่อหัดและแม่จันทร์ ไม่ทราบนามสกุล บ้านหนองตอกแป้น อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์ เป็นผู้ฝึกหัดให้ นายหวิ แก้วโสม รับบทเป็นพระเอก นายหลุน อัญทะปัญญา รับบทเป็นพระรอง นางสม โพร้แสง รับบทเป็นนางเอก นายอ้วน ภาระพันธ์ เป็นหมอแคน ลำในทำนองอินตา ซึ่งหมอลำในช่วงนี้ยังไม่มีชื่อคณะหมอลำ ถ้าไปแสดงบ้านไหนชาวบ้านก็จะเรียกว่าหมอลำบ้านโนนคือ เนื่องจากช่วงนี้ยานพาหนะที่ใช้ในการขนส่งยังมีไม่มาก หมู่บ้านส่วนมากยังไม่มีไฟฟ้าใช้ เวลาแสดงจะใช้ตะเกียงเจ้าพายุให้แสงสว่าง ไม่มีเครื่องขยายเสียงเวลาลำนั้นยังลำปากเปล่า หรือที่เรียกว่าลำแห้ง มีเครื่องดนตรีเพียงประเภทเดียวก็คือแคน การเดินทางจะใช้วิธีเดินด้วยเท้าไปแสดงตามหมู่บ้านต่าง ๆ หมอลำในช่วงนี้จะเป็หมอลำเดินสาย เดินแสดงไปเรื่อย ๆ จึงเรียกหมอลำไทยคร่าว เนื่องจากระยะเวลาแสดงจะเริ่มตั้งแต่บุญกฐินเดือนสิบเอ็ดเป็นต้น ไปถึงเดือนหกบุญบั้งไฟ รวม 8 เดือน หมอลำจึงต้องขนข้าวของสัมภาระและครอบครัวติดตามไปด้วย เช่น พ่อ แม่ ลูก เป็นต้น ในช่วงนี้หมอลำจะเดินทางาน และเอาสิ่งของที่มิดำราคามัดจำเจ้าภาพไว้ ซึ่งเรียกว่าหมอลำ “มัดจำเจ้าภาพ” (หวิ แก้วโสม. 2555 : สัมภาษณ์)

นายหวิ แก้วโสม และคณะได้ออกแสดงหมอลำอยู่ประมาณ 3 ปี หมอลำชุดดังกล่าวจำต้องเลิกการแสดง เพราะนายหัดและนางจันทร์ผู้ฝึกหัดได้ย้ายไปฝึกหัดให้กับหมอลำที่บ้านหนองคอนเตียม อ.เมือง จ.กาฬสินธุ์ หลังจากที่ถูกพักไปช่วงหนึ่ง ปี 2502 นายหวิ แก้วโสมได้รวมกลุ่มผู้สนใจฝึกหัดหมอลำขึ้น โดยมี นางบัวเรียน ทวะซารี นายเฉลิม อัญทะปัญญา นายเร็น แก้วโสม พระพา อัญทะปัญญา ออกแสดงและรับงานแสดงไปตามหมู่บ้าน และวิกหมอลำตามอำเภอต่าง ๆ ช่วงนี้เริ่มมีเครื่องทำไฟ มีเครื่องขยายเสียง มียานพาหนะคือรถตัวถังไม้ประดู่บรรทุกหมอลำไปแสดงในสถานที่ต่าง ๆ เครื่องดนตรีนอกจากแคน ที่เป็นเครื่องดนตรีหลักแล้วยัง มีกลองโทน เข้ามาเป็นดนตรีเสริมในการแสดงด้วย ทำนองที่หมอลำบ้านโนนคือลำในช่วงนี้คือทำนอง “แก้วแก่นหล่า”

2. หมอลำบ้านโนนคือยุคหมอลำพื้นเวียง พ.ศ. 2506 -2511

หมอลำบ้านโนนคือเริ่มมีการก่อตั้งคณะขึ้นครั้งแรกเมื่อประมาณ พ.ศ. 2507 โดย นายทองแดง ภาระพันธ์ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่บ้านโลกก่อง จังหวัดร้อยเอ็ด เดิมนั้นนายทองแดง ภาระพันธ์เคยเป็นลิเกมาก่อน(ชาวบ้านเรียกลิเกลาว) ได้ไปต่อมวยแล้วได้ไปนั่งดู การแสดง

ของหมอลำคณะ พ.เพ็ชรศิลป์ ซึ่งมีพ่อใหญ่เพ็ชร(แสดงเป็นตัวตลก) เป็นหัวหน้าคณะ มาจาก อำเภอพุทธไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งมีชื่อเสียงมาก โดยเฉพาะตลก กล้วย อีแตน ที่เป็นตลก ประจำคณะ เวลาแสดงที่ไหนจะมีคนมาดูหลักพันขึ้น ซึ่งได้เล่าเรื่องทำว้าวเรื่อง นางประกายแก้ว ซึ่งประพันธ์เรื่องโดยหมอลำบุญถือ หาญสุริย์ หัวหน้าคณะรัตนศิลป์อินตราไทยราษฎร์ โดยในการไปนั่งดูในครั้งนั้นได้ชวนเพื่อนไปด้วยกันอีก 6 คน คือ พ่อไคร พ่อโฮม พ่อหนู แม่ชวน พ่อก้อน ตาใหม่ โดยให้แต่ละคนจับท้าวทาสะเกศ ตาชายเป็นพระเอก พ่อทองแดงเป็นตัวโกง พ่อโฮมเป็นตลก พ่อหนูจับทของตาสิม แม่ชวนจับทนางเอก แล้วนำมาตั้งเป็นคณะหมอลำ ชื่อคณะ ค.ทวีศิลป์ มีพ่อไครเป็นหัวหน้าคณะ ลำทำนองแก้วแก่นหล่า “แก้วแก่นหล่าสี่สะอาคจันทา ได้ยินเสียงผิวแพงลา กล่าววอนมาลาเอิ้น” ซึ่งเป็นทำนองลำพื้นขอนแก่น และได้ออกแสดงตามบ้านต่าง ๆ โดยรถตัวถังไม้ประดิษฐ์ไปแสดง ถ้าเจ้าภาพไปพบเห็นก็จะว่าจ้างต่อไปแสดงในงานมหรสพต่าง ๆ ในยุคนี้บางหมู่บ้านยังไม่มีไฟฟ้า ต้องใช้เครื่องทำไฟ การแต่งกายก็จะเป็นชุดพื้นบ้าน คนตรีประกอบมีแคนและกลองปี่อคล้อง (กลองโทน) เริ่มมีแอ็กโตรีเยนเข้ามาเป็นคนตรีประกอบการแสดง

ภาพที่ 3 ภาพชุดแต่งกายหมอลำในยุคลำพื้น

ที่มา : http://sirikorn.blogspot.com/2013/02/blog-post_865.html

ปี 2507 นายทองแดง ภาพพันธ์ได้มาแสดงที่บ้านโนนก่อ และได้มาแต่งงานที่บ้านโนนก่อ ได้ไปลำกับคณะ พ.สมศรี รุ่งเรืองศิลป์ มีนายพิมพ์ รมย์ราชเป็นหัวหน้าคณะ อยู่ที่บ้านสมศรี ต.โลกพระ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม มีพ่อลงบ้านลุ่มทุกเป็นพระเอก ยายคบบ้านน้ำใส

เป็นนางเอก และได้เริ่มฝึกหัดหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองพื้นเวียงให้กับ นายสุญ โปธิน้อย บ้านหนองไร่ เป็นพระเอก แม่เลียบ สาราญวงศ์ บ้านโนนคือเป็นนางเอก

ปี 2508 ได้มีการตั้งหมอลำขึ้นอีกคือคณะ ส.รินทอง ตั้งชื่อตามหมอแคนคือพ่อใหญ่ริน ซึ่งเป็นคนบ้านโลกทอง มาแต่งงานกับนางทำนองที่ลำเป็นทำนองพื้นเวียง ซึ่งนายทองแดง ภารพันธ์เป็นผู้ฝึกสอน โดยมีพ่อสิงห์ทองกับตาแสงบ้านกบปาก เป็นพระเอก แม่ไพรใหญ่ บ้านคือ อ.สมเด็จ เป็นนางเอก หมอลำคณะ เป็นหมอลำพื้น ซึ่งกรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมได้ประกาศขึ้นทะเบียนให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. 2552

ในช่วงเวลาต่อมาอีก 3 ปี นายทองแดง ภารพันธ์ ได้ก่อตั้งหมอลำคณะก้องกังวาล ลำทำนองกาฬสินธุ์ ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2525 นายทองแดง ภารพันธ์ได้เปลี่ยนคณะก้องกังวาลเป็นคณะดอกฟ้าสารคามจนถึงปัจจุบัน โดยนายทองแดง ภารพันธ์ได้ยกให้นายคำพอง ภารพันธ์ ซึ่งเป็นบุตรชายรับช่วงเป็นหัวหน้าคณะหมอลำต่อมาถึงปัจจุบัน

ปี 2509 ได้มีการตั้งหมอลำขึ้นอีกคือคณะ ค.ล วิเศษศิลป์ มีนายคำ ภูผาลัย เป็นหัวหน้าคณะ การแสดงหมอลำมีลักษณะเป็นหมอลำเรื่องต่อกลอนชาวบ้านในสมัยนั้นเรียกว่า ทำนองลาวเวียง(พื้นเวียง) มีดนตรีประกอบ 4 อย่าง ได้แก่ แคน กลองโทน ฉิ่ง และฉาบ

เรื่องที่น่าสนใจมาแสดง คือเรื่องท้าวโศวัต การแสดงจะแสดงบริเวณลานวัด โดยจุดตะเกียงเจ้าพายุ เพื่อให้แสงสว่าง ยังไม่มีการใช้เครื่องขยายเสียง และค่าจ้างได้รับงานละ 100-500 บาท

หมอลำในยุคนี้เนื้อเรื่องในกลอนลำยังไม่ยาว เวลาลำจะลำสั้น ๆ เหมือนกับลิเกคือจะลำเวลาออกจากและจะลำเวลาเข้ามา หมอลำในยุคนี้จะเน้นการพูดและการแสดงสีหน้าท่าทาง ประกอบมากกว่าการลำเหมือนในปัจจุบัน เวลาลำหรือแสดงจะแสดงกับพื้นหรือบนแค่มั้ตามแต่เจ้าภาพจะเตรียมให้ หมอลำในช่วงนี้ยังเครื่องขยายเสียงยังเป็นฮอตลำโพง

หมอลำบ้านโนนคือยุคลำทำนองกาฬสินธุ์ ประมาณ ปี พ.ศ. 2512-2535

ปี พ.ศ. 2512 นายคำ ภูผาลัย ได้เปลี่ยนชื่อคณะหมอลำจาก คณะ ค.ล. วิเศษศิลป์ เป็น คณะขวัญใจกาฬสินธุ์เบอร์ 1 โดยมีนายสิงห์ทอง นพบาล เป็นพระเอก นายสำรอง ภูสิม เป็นพระรอง และมีการนำเครื่องขยายเสียงเข้ามาช่วยในการลำ เครื่องขยายจะมีเฉพาะฮอตหนึ่งตัว ยังไม่มีตู้เพลงลำโพง

ปี พ.ศ. 2517 คณะขวัญใจกาฬสินธุ์เบอร์หนึ่งได้เปลี่ยนไปเป็นคณะขวัญใจสารคาม โดยมีนายคำ ภูผาลัยเป็นหัวหน้าคณะเหมือนเดิม

ปี พ.ศ. 2518 นายสำรอง ภูสุมิ ได้แยกตัวมาตั้งคณะหมอลำขึ้นใหม่ชื่อคณะเพชรเมืองไทย และในขณะที่แยกออกมา นายคำ ภูผาลัย ได้วางมือจากการเป็นหัวหน้าคณะหมอลำ และให้ลูกเขยคือนายพา อัญทะปัญญา ดำเนินกิจการแทน ในช่วงนี้เครื่องขยายเสียงเริ่มมีตู้ลำโพงเข้ามาประกอบการลำ โดยจะมีแค่ตู้เดียว หรือสองตู้ ส่วนซอลันนั้นยังมีอยู่เหมือนเดิม การแต่งกายช่วงนี้พระเอกจะนุ่งงักกะเบน ที่หัวจะมีผ้ามัดหัวและเสียบด้วยชนไก่ ผู้หญิงแต่งตัวด้วยชุดไทยเบียดด้วยผ้าสะไบ ส่วนตัวประกอบอื่นก็แต่งตามบท ถ้าเป็นเจ้าเมือง(พญา) กับพระมเหสี(นางพญา) ก็จะแต่งตัวเหมือนกับพระเอกนางเอก ส่วนเวทีแสดงจะแสดงตามเวทีที่ทางเจ้าภาพเตรียมไว้ให้

หลังจากที่นายสำรอง ภูสุมิ ได้แยกตัวออกมาจากนายคำ ภูผาลัย มาตั้งคณะหมอลำชื่อคณะเพชรเมืองไทย เนื่องจากนายสำรอง ภูสุมิ เป็นคนที่มีปฏิภาณไหวพริบ สามารถแต่งกลอนลำ และเป็นอาจารย์ผู้ฝึกหัดหมอลำจึงทำให้มีลูกศิษย์จำนวนมาก ได้ตั้งคณะหมอลำขึ้นมาอีกคณะในปี พ.ศ. 2520 เป็นคณะหนึ่งในภาคอีสาน โดยให้ภรรยา นางบุญตา ภูสุมิ เป็นผู้ควบคุมทีมคณะเพชรเมืองไทย ในปี พ.ศ. 2530 เพิ่มชื่อเป็นคณะดาวรุ่งเพชรเมืองไทย มาจนถึงปัจจุบัน ส่วนนายสำรอง ได้มีการตั้งหรือเปลี่ยนชื่อหมอลำขึ้นใหม่ พ.ศ. 2523 เป็นคณะบ่อเหยียบฟ้า พ.ศ. 2523 หนึ่งในประเทศไทย เป็นคณะดาวสำรอง ภายหลังจากนายสำรองได้เสียชีวิต นางบุญตา ภูสุมิ จึงมอบคณะดาวสำรองให้นายเตี้ย บ้านขาม อ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์ เป็นผู้ดูแลคณะหมอลำ

ปี พ.ศ. 2528 นายพา อัญทะปัญญา ได้เปลี่ยนชื่อคณะหมอลำจากคณะขวัญใจสารคาม เป็นคณะไทยยืนยง ภายหลังจากนายพา อัญทะปัญญาเสียชีวิต ไม่มีผู้สืบทอดต่อ

ปี 2530 นางอมร จันทะเสน นางเอกหมอลำคณะดาวรุ่งเพชรเมืองไทย ได้แยกตัวออกมาตั้งคณะดาวสะเทือน มีนายเรืองศักดิ์ จันทะเสน เป็นหัวหน้า ต่อมาเปลี่ยนชื่อคณะเป็นคณะวัยรุ่นดาวสะเทือน นายเรืองศักดิ์ จันทะเสน เสียชีวิต ไม่มีผู้สืบทอดต่อ

ปี 2535 นายจักรพรร ภารพันธ์ พระเอกคณะดาวสะเทือน ได้แยกตัวออกมาจากคณะดาวสะเทือนและตั้งคณะวัยรุ่นสารคาม ปัจจุบันเลิกกิจการ

หมอลำบ้านโนนค้อยุคลำทำนองกาฬสินธุ์ ลำเพลิน ประมาณ ปี พ.ศ. 2535-2537

ในช่วงนี้หมอลำบ้านโนนค้อจะมีด้วยกัน 6 คณะประกอบด้วย คณะดอกฟ้าสารคาม คณะไทยยืนยง คณะวัยรุ่นสารคาม คณะดาวรุ่งเพชรเมืองไทย คณะดาวสำรอง ซึ่งลำในทำนองกาฬสินธุ์ และมีหมอลำที่ลำทำนองลำเพลินเกิดขึ้นอีกหนึ่งคณะ

ปี พ.ศ. 2535 นายสำรอง ภูติม ได้ตั้งหมอลำเพลินขึ้นมาอีกคณะ เนื่องจากช่วงนั้นหมอลำเพลินได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ชื่อคณะพิกุลทอง ซึ่งตั้งตามชื่อลูกสาวคนโต คือนางพิกุล ภูติม และมอบหมายให้นางพิกุล ภูติม (นางพิกุล ศรีบุญรัมย์) เป็นผู้ควบคุมและดูแลหมอลำร่วมกับสามี คือนายพีระพงษ์ ศรีบุญรัมย์ ปัจจุบันเป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนค้อ หมู่ 14 หมอลำเพลินคณะพิกุลทองได้เปิดรับงานแสดงระยะหนึ่งคือจาก พ.ศ. 2535 จนถึง 2537 และต้องยุบวงเพราะนางพิกุล ศรีบุญรัมย์รับราชการครู ไม่มีเวลามาดูแลกิจการ และสามีก็ประกอบธุรกิจเดินรถโดยสาร จึงได้ยุบวงไป

การแสดงหมอลำในช่วงนี้ เริ่มมีการนำเอาเพลงทั้งลูกทุ่ง ลูกทุ่งหมอลำเข้ามาประกอบบทในการแสดง เริ่มมีเวที เครื่องขยายเสียง มีไฟแสงสีเข้ามาประกอบ โดยได้รับอิทธิพลจากวงดนตรีเพลงลูกทุ่ง ช่วงนี้เวทีเดิมที่เจ้าภาพจะเป็นผู้ทำให้ในยุคนี้เวทีจะเป็นหน้าที่ของหมอลำ ชุดทางเครื่องจะเป็นชุดที่สั้นแยกออกเป็นสองส่วนคล้ายชุดบิกินี แต่ประดับด้วยสวดกลาย ในช่วงนี้ทางเครื่องจะเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อหมอลำ ทำเดินจะมีความเร้าใจมากกว่าเดิม โดยเฉพาะถ้าเล่นหน้าท้องจะเป็นท่าที่คนดูชื่นอกชื่นใจเป็นอย่างยิ่ง

หมอลำบ้านโนนค้อยุคหมอลำคอนเสิร์ต ประมาณ ปี พ.ศ. 2537-2547

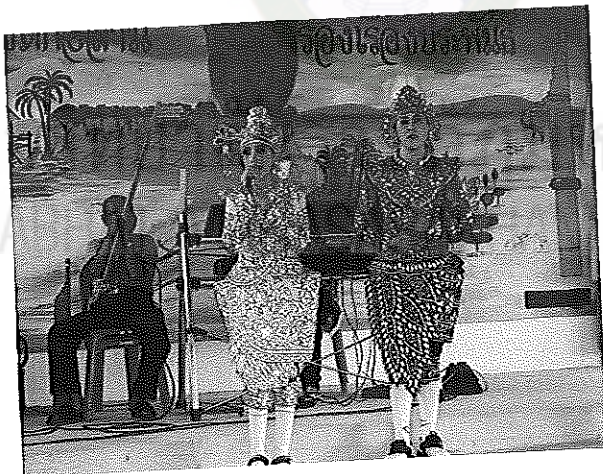
ในช่วงนี้กระแสสดนิยมการจัดคอนเสิร์ตเพลงลูกทุ่ง กำลังมาแรง หมอลำเดิมที่จากทำวงเล็ก ๆ ก็มีการปรับวงให้มีขนาดใหญ่ มีการลงทุนจ้างครูฝึกทางเครื่องมาคิดท่าเดิน ออกแบบชุดทางเครื่องให้ดึงดูดผู้ชม ในยุคนี้ชุดแต่งกายของหมอลำจะเริ่มมีชุดเพชร ประดับประดามากยิ่งขึ้น มีการออกแบบชุดต่าง ๆ ตามที่พบเห็นในการแสดงหมอลำในยุคปัจจุบัน

พ.ศ. 2537 นายสำรอง ได้ตั้งคณะหมอลำขึ้นอีกคณะคือคณะเสียงแคนเงินอินคอนเสิร์ต ในช่วงดังกล่าวคณะดาวสะเทือนก็เพิ่มชื่อคณะเป็นคณะวัยรุ่นดาวสะเทือน ซึ่งหมอลำทั้งสองคณะนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก

การลำของหมอลำในช่วงนี้จะเริ่มมีความหลากหลายขึ้น มีการนำเพลงลูกทุ่ง เพลงสตริงเข้ามาประกอบการลำการแสดง ทำนองที่ใช้ในการลำนอกจากทำนองกาปลินซ์แล้วเริ่มมีการนำทำนองสารคาม เข้ามาลำประกอบการแสดงด้วย จึงหว่าดนตรีเริ่มมีความเร้าใจมากขึ้น ในช่วงนี้จะไม่เน้นการลำเป็นเรื่องมากนักจะเน้นที่การลำเพลิน ลำเดิน และร้องเพลงหมอลำเป็นหลัก เพื่อให้ผู้ชมผู้ฟังได้เกิดความสุขสนุกสนานยิ่งขึ้น ดังที่ปรากฏกับหมอลำวงใหญ่ๆอยู่ในปัจจุบัน เช่น วงไหมไทยใจตะวัน คณะเสียงอีสาน เป็นต้น

หมอลำบ้านโนนค้อยุคหมอลำยุคปรับตัว ประมาณ ปี พ.ศ. 2548 -2553

หลังจากที่หมอลำนั้นเริ่มเฟื่องฟูจากที่เจ้าภาพนั้นว่าจ้างไปแสดงเป็นจำนวนมาก นั้นก็เริ่มลดน้อยลงไปทุกปีๆ หมอลำจากเดิมราคาถูกก็มีราคาแพงขึ้น ทำให้เจ้าภาพไม่มีกำลังที่จะจ้าง ราคาจ้างหมอลำในยุคปัจจุบัน ถ้าเป็นวงใหญ่ ราคาจะเป็นแสนขึ้น ทำให้หมอลำต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน ซึ่งมีการดำเนินการ 2 ลักษณะ คือ ยังดำเนินวงใหญ่เหมือนเดิม มีการบันทึกเทป แผ่น cd มีการปรับตัวไปเป็นหมอลำวงดนตรี ซึ่งปัจจุบันจะมีให้เห็นเฉพาะหมอลำขอนแก่น เช่นวงหมอลำกนน้อยอุไรพร วงหมอลำไหมไทยใจตะวัน ลักษณะที่ 2 ปรับวงให้มีขนาดใหญ่-เล็ก ตามกำลังทรัพย์ของเจ้าภาพ การรับงานขึ้นอยู่กับเงินของเจ้าภาพ ดังจะเห็นได้จากหมอลำกลอนซึ่ง หมอลำเรื่องต่อกลอนที่ไม่มี ทางเครื่อง หรือมีทางเครื่องน้อยลงไม่เกิน 10 คน ราคาว่าจ้างขึ้นอยู่กับว่าเจ้าภาพมีเงินมากน้อยเพียงใด ถ้ามีเงินน้อย เวที เครื่องเสียง จำนวนคนแสดงก็จะลดเพื่อให้มีความเหมาะสม ส่วนคุณภาพหรือเรื่องการร้องลำ การแสดงยังเหมือนเดิม ยังให้ความสนุกความบันเทิงครบเหมือนเดิม ราคาว่าจ้างก็จะอยู่ระหว่าง 1-3 หมื่นบาท

ภาพที่ 4 การแต่งกายหมอลำในยุคปัจจุบัน

ภาพที่ 5 การแต่งกายของตัวตลกในปัจจุบัน

ปัจจุบันหมอลำบ้าน โนนค้อที่ยังรับงานและแสดงอยู่มีเพียงคณะเดียว คือคณะดาวรุ่ง เพชรเมืองไทย ซึ่งมีนางบุญตา ภูติม เป็นเจ้าของคณะ สาเหตุที่หมอลำบ้าน โนนค้อนั้น หลงเหลืออยู่คณะเดียว เพราะเนื่องจากสภาพสังคมนั้นเปลี่ยนไป หมอลำเริ่มมีค่าจ้างราคาที่สูงขึ้น ประกอบกับโลกยุคโลกาภิวัตน์ เด็กและเยาวชนหันไปสนใจกับเพลงสตริงตามกระแส นิยม ผู้คนจากเดิมที่นิยมดูหมอลำเรื่องต่อกลอนนั้นก็ลดน้อยลง คนที่ฟังลำเป็นปัจจุบันจะอายุ ประมาณ 50 ปีขึ้นไป ส่วนอายุน้อยกว่านี้จะฟังหมอลำไม่เป็นจะรู้จักแค่เพลงหมอลำ ประกอบกับหัวหน้าคณะหมอลำแต่ละคณะก็แก่ตัวลง และได้เสียชีวิต เช่นนายเรืองศักดิ์ จันทะเสน หัวหน้าคณะวัยรุ่นดาวสะเทือนเสียชีวิตแล้วลูกหลานไม่สืบทอดต่อ นายภา อันทะปัญญา หัวหน้าคณะไทยอินขง เสียชีวิตแล้วลูกหลานไม่สืบต่อ นายทองแดง ภารพันธ์ อายุมากร่างกาย ผู้ไม่ไหว ยกหมอลำให้ลูกชายนายคำพง ภารพันธ์ดูแลแทนซึ่งย้าย ไปอยู่บ้านอื่น นายจักรพันธ์ ภารพันธ์ หัวหน้าคณะวัยรุ่นสารคาม หันไปประกอบอาชีพอื่น

หมอลำบ้าน โนนค้อนั้นจากเดิมที่เคยมีชื่อเสียงอย่างเช่นคณะเพชรเมืองไทย ดาวรุ่ง เพชรเมืองไทย นั้นจะมีงานแสดงแต่ละเดือนนั้นไม่ต่ำกว่า 20 งาน บางปีบุญคุณมี 30 วันมี งานลำ 40 งาน(ทั้งกลางวันกลางคืน) ซึ่งเทศกาลงานแสดงหมอลำนั้นจะเริ่มจากออกพรรษา ซึ่งเจ้าภาพจะว่าจ้างไปแสดงในงานบุญคุณขึ้นเรื่อยไปจนถึงเดือนพฤษภาคม หน้าที่ก็จะหมด ปัจจุบันนั้นงานแสดงของหมอลำลดน้อยลงเดือนหนึ่งไม่ถึง 5 งานหรือบางเดือนก็ไม่มีการแสดง จึงทำให้หมอลำต้องปรับตัวเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว เริ่มมีการออกไปลำเป็น

วงเล็ก ๆ ไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ บางทีออกไปในรูปแบบหมอลำขอข้าว หรือขอบริจาคเงินตามกำลังศรัทธาของคนดู

หมอลำขอข้าวเริ่มประมาณปี 2545 โดยนายสำรอง ภูสิม ได้นำลูกน้องออกไปลำขอข้าวสลับกับงานลำที่เจ้าภาพว่าจ้าง เพื่อเป็นการเลี้ยงวงให้ลูกน้องสามารถที่จะอยู่รอด และประกอบอาชีพหมอลำสืบต่อไปได้ การลำขอข้าวถือว่านายสำรอง ภูสิมนั้นเป็นผู้บุกเบิก ต่อมาหมอลำคณะอื่นๆ รู้จึงได้มีหมอลำขอข้าวเกิดขึ้นมากมายในปัจจุบัน หมอลำขอข้าวจะไม่ใช้ชื่อคณะที่เป็นคณะหลัก จะใช้ชื่อคณะที่ตั้งขึ้นใหม่ตามความเหมาะสมเวลาแสดงจะออกไปแสดงเป็นชุดเล็ก ๆ 3-4 คน ถ้าผู้ชมหมอลำถูกใจก็จะตามมาว่าจ้างหมอลำชุดใหญ่เพื่อไปแสดงให้ดูต่อไป หมอลำขอข้าวจึงถือเป็นกลยุทธ์ที่หมอลำใช้ในการดำรงชีพอยู่ในปัจจุบัน และยังเป็น การประชาสัมพันธ์เชิงรุกให้หมอลำสืบทอดไปยังรุ่นลูกหลานอีกทางหนึ่ง เพื่อให้สูญหายไปจากสังคมอีสาน

นอกจากหมอลำจะมีการปรับตัวเพื่อให้อยู่รอด สามารถสืบทอดภูมิปัญญาการแสดงพื้นบ้านหมอลำให้คนรุ่นหลัง ได้ดูด้วยการออกไปลำขอข้าว นายสำรอง ภูสิมยังมีการรับงานในรูปแบบหมอลำวงเล็กที่ไม่มีหางเครื่อง หรือการลำที่ใช้ทั้งคนดูมีส่วนร่วมในการลำ การร้องเพลงร่วมกัน ซึ่งเรียกว่า “หมอลำย้อนยุค” บางชุมชนมีการประยุกต์นำเอารางวัลเข้ามาประสมประสานด้วย ซึ่งเรียกว่า “รางวัลย้อนยุค” สาเหตุที่เกิดหมอลำย้อนยุค รางวัลย้อนยุคเกิดขึ้นในปัจจุบันนั้น ส่วนหนึ่งมาจากเด็กและเยาวชนในสังคมไทยนั้นต่างไปจากเดิม คือเวลาที่หมอลำไปแสดงที่ไหนจะมีการชกต่อยทะเลาะวิวาทกันเป็นประจำ จึงทำให้ผู้นำชุมชนหรือเจ้าภาพที่มาว่าจ้างหมอลำ บางเจ้าภาพจ้างเฉพาะหมอลำไปลำให้ฟัง ไม่มีหางเครื่องประกอบ บางคณะจ้างเฉพาะวงดนตรีไปนักร้องที่เป็นหมอลำตามไปด้วย 2-3 คน ส่วนมากเจ้าภาพร้องลำเอง อีกปัจจัยหนึ่งเกิดจากกำลังทรัพย์ของเจ้าภาพที่มีไม่มาก ต้องการนำเงินส่วนที่เหลือจากการจ้างหมอลำไปทำบุญ จึงต้องการว่าจ้างหมอลำในราคาถูก เพื่อให้มีเงินเหลือทำบุญเข้าวัดมาก ๆ จึงจ้างหมอลำวงเล็กพอให้มีมหรสพสมโภชงานบุญ งานประเพณี

ภาพที่ 6 หมอลำยอดชาย เจริญศิลป์ ลำเพื่อขอบริจาคเงินให้วัดสระแก้วบูรพารามบ้าน โนนค้อ

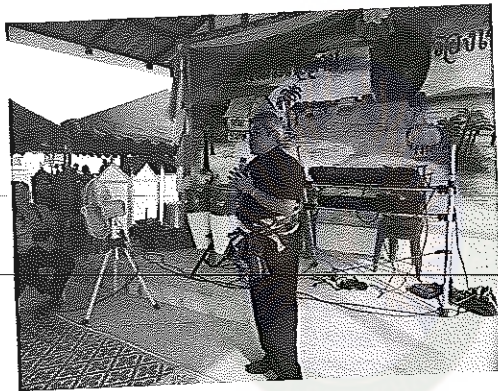
หมอลำบ้านโนนค้อยุคอนุรักษ์และสืบทอด ปี 2554 เป็นต้นไป

หมอลำในยุคนี้ นับว่าได้รับความนิยมน้อยลง เด็กและเยาวชนสมัยใหม่ไม่นิยมฝึกศิลปะการแสดงหมอลำ เพราะอายุในถิ่นกำเนิดของตนเอง ภาษาอีสานเริ่มไม่ได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นสู่รุ่น ผู้ปกครองส่วนมากฝึกให้เด็กพูดภาษากลาง ภาษาอีสานนั้นกำลังถูกกลืนหายไปจากสังคมชนบท ซึ่งส่งผลทำให้การละเล่นและการแสดงพื้นบ้านหมอลำที่เป็นภูมิปัญญาของคนอีสานนั้นกำลังจะสูญหายไปจากสังคม หลังจากที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เปิดเวทีเสวนาร่วมกับกลุ่มผู้นำในชุมชน ร่วมกับคณะอาจารย์และนิสิตนักศึกษาปริญญาตรีบัณฑิต สาขา นวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น รุ่นที่ 1 ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2554 ทำให้ชุมชนนั้นมีการตื่นตัวด้านการอนุรักษ์และการสืบสานการแสดงพื้นบ้านหมอลำ รวมทั้งการละเล่นการแสดงพื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาด้านอื่น ๆ

บ้านโนนค้อนอกจากมีชื่อเสียงทางด้านหมอลำแล้วยังมีชื่อเสียงในด้านวงกลองยาว คณะท้าวกำกาค่า ซึ่งเป็นวงกลองยาวที่ได้รับความนิยมอยู่ในปัจจุบันนี้ วงกลองยาวจะถูกใช้เป็นเครื่องดนตรีนำแห่ขบวนตามงานบุญ งานประเพณีต่าง ๆ เช่น งานบวช งานบุญผ้าเวท บุญปั้งไฟ เป็นต้น

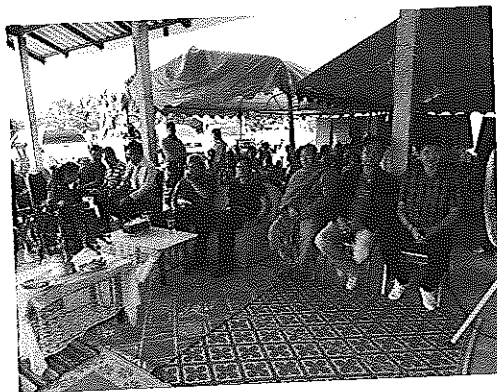

ภาพที่ 7 คณะวงกลองยาวทำวงกำกาคำบ้าน โนนค้อ

ภาพที่ 8 ดร.ถลิต ถนอมสิงห์ เปิดเวทีเสวนาหัวข้อหมอลำกับการพัฒนาท้องถิ่น

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาพที่ 9 บรรณาสภากรร่วมเวทีเสวนา

องค์ความรู้ด้านหมอลำบ้านโนนค้อจากเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สำรวจเรื่องประพันธ์

องค์ความรู้ของหมอลำบ้านโนนค้อนั้นมีมากมาย ผู้วิจัยจะนำเสนอองค์ความรู้ตามกรอบที่ได้กำหนดไว้ 6 ชุดความรู้ เพื่อใช้ในการสืบทอดดังนี้

พิธีกรรมกับความเชื่อ

คนอีสานสมัยก่อนเป็นที่รู้จักและยอมรับว่ามีความซื่อสัตย์ มีจิตใจที่โอบอ้อมอารี เป็นมิตรกับทุกคน เรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมถูกปลูกฝังมากับคนอีสานมายาวนาน ถูกส่งผ่านต่อรุ่นต่อรุ่นมาถึงปัจจุบัน ภาคอีสานถือว่าเป็นภาคที่มีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์ที่ควรค่าแก่การรักษาสืบทอดสู่อนุชนรุ่นหลัง พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับหมอลำถือเป็นวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มคนที่มีใจรักและชอบศิลปะการแสดงในด้านนี้ การฝึกหัดหมอลำในอดีตนั้นจะฝึกหัดได้ต้องมีครู มีอาจารย์เป็นผู้ฝึก ซึ่งต่างจากปัจจุบัน ที่มีเทป CD บันทึกเสียง ผู้ที่สนใจก็อาศัยการจดจำ และฝึกหัดไปตามเทป หรือ CD ที่ตนเองสนใจ ซึ่งทำให้พิธีกรรมและความเชื่อด้านหมอลำโดยเฉพาะการยกครูนั้นซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่ดี นั้นกำลังจะสูญหายไป ผู้วิจัยในฐานะที่อยู่กับอาชีพหมอลำมาตั้งแต่เกิด ได้ซึมซับวิถีชีวิตของหมอลำตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ผ่านช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านจากหมอลำยุคที่เฟื่องฟู กับยุคอนุรักษ์ในปัจจุบัน ประเด็นสำคัญที่จะนำเสนอในเรื่องของพิธีกรรมกับความเชื่อนั้นจะมีด้วยกัน 2 ประเด็น คือการยกครู และการยกกายอ้อ

การยกครู ถือเป็นความเชื่อที่ถูกส่งสมมาในเรื่องความศรัทธาต่ออาชีพ หมอลำทุกคนจะยกองค์เคารพนับถือครูหรือผู้ฝึกหัด การยกครูหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการฝากตัวเป็นลูกศิษย์ นั้นครูคนนั้นจะมีองค์ประกอบการยกครูไม่เหมือนกัน สำหรับหมอลำบ้านโนนค้อ การที่ผู้สนใจจะฝากตัวเป็นศิษย์เพื่อฝึกหัด หมอลำ นั้นทางครูผู้ฝึกจะให้เตรียมดอกไม้ ธูป เทียน หรือที่เรียกว่าขันช 5 มาขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ หลังจากนั้นทางครูผู้ฝึกก็จะให้เอาขันช 5 ไปเก็บรักษาไว้ที่ หิ้งพระเพื่อให้เกิดสิริมงคลต่อผู้ฝึก

การเรียนลำในสมัยก่อนถ้าศิษย์คนไหน ไม่มีครู ถึงจะลำได้ดีก็ไม่เป็นที่นิยมของคนทั่วไป หรือเมื่อนำไปประกอบอาชีพก็จะไม่ประสบผลสำเร็จในอาชีพหมอลำ เมื่อจะแสดงทุกครั้งหมอลำจึงมีการบูชาครูหรือที่เรียกว่า “การยกกายอ้อ” ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หมอลำเวลาที่จะแสดงถ้าไม่มีการยกกายอ้อนั้นจะมีเหตุให้การแสดงนั้นต้องมีเหตุเป็นไปหรืองานล่มกลางคัน การยกกายอ้อนอกจากจะเป็นการบูชาคุณครูอาจารย์แล้วยังเป็นการบอก

กล่าวสี่สาขเทวดาให้มาช่วยปกปักรักษา ตลอดจนเพื่อบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณเบ็คามารดาคุณผู้มีพระคุณทั้งหลายเป็นการสร้างขวัญ

กำลังใจให้เกิดความเชื่อมั่นในการแสดง คายอ้อ ของหมอลำบ้านโนนคือจะประกอบด้วย ผ้าถุงที่ยังไม่ได้นุ่ง 1 ผืน ผ้าขาว 1 วา เหล้าขาว 40 ดีกรี 1 ขวด ไข่ไก่ต้ม 1 ฟอง เทียนไขเล่มละบาท 1 เล่ม เทียนเล่มเล็กสีเหลือง 5 คู่ ดอกไม้ขาว 5 คู่ กรวยดอกไม้ 4 กรวย ลิปสติก 1 แท่ง แป้ง 1 กระป๋อง น้ำมันทาผม 1 ขวด หวี 1 อัน กระจกส่องหน้า 1 อัน เงิน 24 บาท ชันน้ำมันต์เล็ก 1 ใบ (ทวิ ศรีโควิ. 2550 : สัมภาษณ์)

สำหรับขั้นตอนการไหว้ครู หรือยกคายอ้อ เริ่มโดยผู้นำในการไหว้ครู ซึ่งได้แก่หัวหน้าคณะหรือครูผู้ฝึกสอนหมอลำเรียกสมาชิกคณะหมอลำมารวมกันทุกคนนั่งลงประนมมือรอบผู้นำในการไหว้ครู จากนั้นผู้นำในการไหว้ครูจูงรูปเทียน กล่าวนำ โม 3 จบ สมาชิกคนอื่นว่าตามแล้วต่อด้วยบทสวดมนต์บูชาคุณพระพุทธร พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อเสร็จพิธีหัวหน้าวงหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายนำเหล่าไปให้หมอลำทุกคนดื่ม ซึ่งการดื่มเหล้าจากคายอ้อ พิธีกรรมนี้ถือเป็นความเชื่อที่ถูกสืบทอดมาช้านาน หมอลำทุกคนจะก่อนแสดงจะต้องมีการยกครูเพื่อให้การแสดงราบรื่น ไม่เกิดปัญหา การยกคายอ้อมีส่วนสำคัญในการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับหมอลำ ถ้าวันไหนลำราบรื่นดี ผู้คนชอบ หมอลำจะว่า “คายอ้อขึ้น” ถ้าวันไหนลำไม่ดี ลำไม่ออก หมอลำจะว่า “คายอ้อไม่ขึ้น”

นอกจาก 2 องค์ประกอบหลักที่มีอิทธิพลทางความเชื่อของหมอลำแล้ว ในช่วงเทศกาลปีใหม่หรือสงกรานต์ ซึ่งเป็นธรรมเนียมของไทย หมอลำก็เช่นเดียวกันก็จะไปขอพรกับครูอาจารย์ผู้ฝึกหัด เพื่อเป็นสิริมงคล ให้ทำมาค้าขายดีตลอดทั้งปี รวมทั้งประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงาน การร้องการลำ ด้วย

กลอนลำกับการแต่งกลอนลำ

กลอนที่ใช้ในการลำนั้นจะมีด้วยกันอยู่ 2 ลักษณะคือ กลอนลำที่เรียกว่ากลอนกลาง คือกลอนที่ลำเนื้อหาใจความในเนื้อกลอนลำจะกล่าวถึงเรื่องทั่วไป คติสอนใจ หรือเน้นกระทั่งกลอนไหว้ครู เช่น กลอนลำลา ลำเต้ยหรือลำเดิน กลอนลำกลางหรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า “กลอนกลาง” นั้น จะเป็นกลอนลำที่อาจารย์หรือครูหมอลำนั้นถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ เพื่อที่จะนำไปลำประกอบอาชีพ คนที่หัดหรือฝึกกลอนกลางได้มากก็จะสามารถลำได้ทั้งสิ้นจนสว่าง และกลอนลำสำหรับลำเรื่องต่อกลอนไม่ว่าจะเป็นทำนองขอนแก่น ลำเพลิน ลำทำนองกาฬสินธุ์-สาลคาม จะเป็นกลอนลำที่อาจารย์ผู้ประพันธ์ได้แต่งขึ้นให้มีเนื้อหาของกลอนลำนั้นจะสัมพันธ์กันกับเนื้อเรื่อง เป็นบท ๆ เป็นตอน ๆ ไป

การแต่งกลอนลำนั้นในสมัยก่อนผู้ที่แต่งกลอนลำได้นั้นจะเป็นผู้ที่เรียนหนังสือหรือเขียนหนังสือได้ ซึ่งส่วนมากจะเป็นคนที่บวชเรียนมา การเรียนลำในสมัยก่อนคนที่บวชหรือกลอนลำจะผ่านการบวชเรียนมาทั้งสิ้น เช่นหมอลำลำยอง ภูสิตินนั้นก็บวชเรียนมาได้รักษารวมเอก การฝึกเขียนทำนองที่เป็นพื้นฐานของหมอลำลำยองนั้นก็มิพื้นฐานมาจากการที่เคยเป็นสามเณร เริ่มจากการเทศสวด และมีน้ำเสียงที่ดีและเป็นที่ยอมรับของผู้คนในสมัยนั้น กลอนลำในสมัยก่อนหรือกลอนกลางจึงเป็นกลอนที่มีคติเตือนใจ หรือเป็นกลอนที่กล่าวถึงประเพณีหรือวิถีชีวิต โดยแทรกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไว้ในบทกลอน

ทำนอง กับ การขับร้อง

จากการศึกษาหมอลำบ้านโนนค้อนั้นจากอดีตถึงปัจจุบันทำนองที่ใช้ในการแสดงจะมีด้วยกัน 3 ทำนองคือ ทำนองลำพื้น ทำนองลำเพลิน และ ทำนองกาพลินทร์-สารคาม ทำนองที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งเป็นที่ทำนองที่ทำให้บ้านโนนค้อนั้นมีชื่อเสียงด้านหมอลำ คือทำนองกาพลินทร์-สารคาม ในแต่ละทำนองนั้นจะมีเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกัน ทำนองกาพลินทร์จะใช้ลำทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ส่วนทำนองสารคามจะลำเฉพาะผู้ชาย ไม่เป็นที่นิยมสำหรับผู้หญิง ดังตัวอย่างทำนองกาพลินทร์ที่เป็นกลอนกลาง ซึ่งผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดมาจากบิดา หรือหมอลำลำยอง

ภูสิติน

“ลมพะพายพัดไม้ อุทัยส่องใสแสง(พี่น้องเอ๋ย)
 (นออย่าแม่) หัดสดกลงแสงมาคำแสงคอกแก้วคุ้ม
 ชุมหมูปีกสินเสื่อไปคืนคอนนอนแซว
 อาทิตย์ตกเงาแล้วพระจันทร์เจ้าสว่างมา
 บรรยากาศทั่วท้องฟ้าดูสง่าราศี
 โลกนี้เป็นแหวววาส่องประกายเค็อใสแจ๋ง
 ลมพัดแหงมาเป็นสาวหนาวใน ๆ หัวใจอ้ายมันสะเมน
 ออกมาเห็นฟักพ่อแม่พี่น้องหัวใจเดินสะเมนมีน
 กวางหรือแคบนอนลึกตื่นคันหนาวนิจจังขม
 มาคอยชมดอกบทรกลอน กอนสิลำในคืนนี้
 ดีบ่คืออย่าฟ้าพากันบ่อย บัดหาเสียงผมบ่อพลอย อย่าฟ้าเอ็นจิ้นมาคำ
 ผมขอความกรุณาบัด บัดคิดดอกพลาตพั้ง บัดหลังหน้าผ่นสาหลง
 สุขยามิตบอกรไ้จ่ง ๆ แต่นักปราชญ์กะยังผิด
 แต่บัดจิตผู้เคยชินยังยอมมีเนื่อตอนพลั้ง

ถึงเปอร์เซ็นต์ผมหน่อย ลงคะแนนให้ผมแน่
 ยาได้เร็วได้แรง หนีไปย่องแต่ฝ่ายเขา
 ผมทองพุลดำ ขอเป็นลูกเป็นเต้า เท่าชีวิตอวสาน
 ห้ามมีการมึงงาน ไปชอยฟริกะยังได้ มาชอยฟริกะยังได้”

ในสมัยก่อนการฝึกหัดลำนั้นคนที่ฝึกลำนั้นประสบผลสำเร็จได้ต้องมีใจรัก มีความต้องการที่จะนำการลามาประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว คนที่จะฝึกได้ต้องเป็นคนมีน้ำเสียงดี ความจำดี มีปฏิภาณไหวพริบ สิ่งสำคัญคือมีความเพียร การฝึกไม่ว่าจะเป็นการทำนองขอนแก่น ลำเพลิน ทำนองกาพลินธ์-สารคาม จำเป็นต้องมีผู้ฝึกและวิธีการถ่ายทอดที่เหมาะสม การเรียนลำหรือการฝึกลำของแต่ละบุคคลนั้นจะมีช่วงเวลาในการฝึกแตกต่างกัน บางคนก็ฝึกได้เร็ว บางคนก็ล่าช้า ขึ้นอยู่กับพรสวรรค์และความเพียรพยายามของแต่ละบุคคล

การฝึกลำนั้น ในสมัยก่อนจะใช้วิธีการฟังเป็นหลัก หรือที่เรียกว่า “ครูพักลักจำ” คนที่จะเป็นหมอลำนั้นประการแรกคือต้องมีความรักในอาชีพหมอลำ ครูผู้ฝึกหรืออาจารย์หมอลำจะให้ห้องกลอนหนึ่งกลอนเป็นกลอนกลาง ส่วนมากจะเป็นกลอนแนะนำตัวเอง เมื่อจำกลอนได้ก็ให้หัดอื่นเสียง ซึ่งการอื่นเสียงนั้นแต่ละคนจะอื่นได้ไม่เหมือนกัน ทำให้เกิดทำนองต่าง ๆ เกิดขึ้นมา ส่วนกลอนอื่น ๆ นั้นเจ้าตัวต้องอาศัยความจำจากการลำของอาจารย์ เวลาขึ้นแสดงบนเวที ในช่วงหลังคนเริ่มมีการศึกษา เริ่มอ่านออกเขียนได้ การถ่ายทอดความรู้การลำนั้นจะมีกลอนลำให้ผู้สนใจใคร่ศึกษาเล่าเรียน เพื่อนำไปฝึกท่องให้ขึ้นใจจากอาจารย์ผู้ฝึกสอน การแสดงหรือการออกงานนั้นทางอาจารย์หมอลำจะดูว่าใครมีความเหมาะสมกับบทไหนก็จะให้ผู้ฝึกหัดลำท่องในกลอนบทนั้น เช่น คนที่มีหน้าตาดี น้ำเสียงดี ก็จะให้บทเป็นพระเอกนางเอก คนไหนที่มีหน้าตาพอใช้ได้ น้ำเสียงดีหรือไม่ดีก็จะให้รับบทเป็นตัวประกอบหรือตัวตลก

การลำในทำนอง 3 ทำนอง คือ ทำนองขอนแก่น ทำนองลำเพลิน และทำนองกาพลินธ์-สารคาม นั้นจะมีความแตกต่างกัน คนตรีที่ใช้ประกอบหลักก็ต่างกัน คนตรีหลักของทำนองขอนแก่น ทำนองกาพลินธ์-สารคาม จะใช้แคนเป็นองค์ประกอบหลัก ส่วนทำนองลำเพลินนั้นเป็นทำนองที่ประยุกต์จะใช้คนตรีสากลเป็นองค์ประกอบ โดยเฉพาะคีย์บอร์ด ซึ่งสมัยก่อนเรียกว่าไอแกน

ทำนองขอนแก่น หมายถึง ลีลา หรือทำนองการลำเรื่องต่อกลอนทำนองขอนแก่น มีจุดเด่นกลอนลำไม่มีโอ ไม่นิยมเล่นเสียง นิยมขึ้นต้นด้วยคำว่า“อันนี้ บาทนุ่มน้อย พ่อแม่เอ๊ย” เป็นทำนองการลำที่มีลีลากระชั้นมีจังหวะกว่าทำนองอุบล ไม่มีการเกริ่นหรือเรียกว่า โอ ตอนก่อนจะลา และไม่นิยมลงท้ายก่อนจบกลอน ระหว่างการลำไม่มีการเอื้อนโดยการเล่นลูกคอ เหมือนกันกับทำนองอุบลเวลาจบกลอนลำใช้วิธีลดระดับเสียงให้ต่ำลงการลำวาจขอนแก่น หรือทำนองขอนแก่นนี้ ผู้ลำต้องเป็นผู้ที่มีระดับเสียงสูงพอสมควร โดยเฉพาะหมอลำผู้ชายนอกจากเป็นผู้มีระดับเสียงแล้วยังต้องมีเสียงแหลมไม่นิยมเสียงห้าว คณะลำเรื่องต่อกลอนที่ใช้ทำนองขอนแก่นเป็นทำนองหลัก เน้นการแสดงออกทางด้านหน้าตามากกว่าการลำ

ทำนองลำเพลิน เป็นหมอลำเรื่องต่อกลอนอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ทำนองลำคึกคักเร้าใจ ที่เรียกว่าทำนองลำเพลินในการลำเป็นส่วนมาก การแต่งกายของหมอลำ เพลินจะแตกต่างจากหมอลำเรื่องต่อกลอนตรงที่ หมอลำชายที่เป็นตัวเอก จะไม่นุ่งโจงกระเบนแต่จะนุ่งกางเกงขาสั้นส่วนบนศีรษะไม่สวมหมวก แต่จะประดับด้วยดอกไม้ประคิษฐ์ หมอลำหญิงที่เป็นตัวเอก จะแต่งกายชุดไทยที่ออกแบบตัดเย็บพิเศษเหมือนชุดไทยแต่กระโปรงสั้นเลยเข่าหรืออาจจะสวมกระโปรงสั้นเสื้อสีต่าง ๆ ก็ได้กลอนลำก่อนออกแสดงนิยมลำเปิดผ้า幔ม่านกั้งหลังจากจากนั้นจึงพ้อออกสู่หน้าเวที ลำเดินกลอนหนึ่งกลอน ซึ่งอาจจะเป็นกลอนลำเพลิน ลำเต้ย ลำเดิน และอื่นๆ จบแล้วเจรจาดำเนินเรื่อง ลำเดินกลอน อีกหนึ่งกลอนจึงเข้าหลังจาก ในช่วงการดำเนินเรื่องของตัวละครอาจจะลำดำเนินเรื่องเป็นทำนองลำยาวสั้นๆ ก็ได้ ทำนองการลำเพลินหรือวาดลำเพลินจะเหมือนกัน โดยทั้งหมด ไม่แบ่งแยกออกเป็นหลายวาดเหมือนหมอลำเรื่องต่อกลอน กลอนลำเพลินนิยมขึ้นต้นด้วยคำว่า “โดยนอนาง” หรือ โดยเค้ชาย

ทำนองกาฬสินธุ์-สารคาม ทำนองกาฬสินธุ์เป็นทำนองการลำที่มีลีลาเซื่องช้า และหนักแน่นมีการเกริ่นหรือเรียกว่า “โอ” ตอนก่อนจะลำบ้างแต่ส่วนใหญ่แล้วตอนลำจะขึ้นต้นด้วย “สร้อยคำ” เช่น คำว่า มาบัดนี้ ในตอนนี้ เวลานี้ นางเอียนาง แม่เอ๊ยแม่ เป็นต้น ระหว่างการลำไม่มีการเอื้อน โดยการเล่นลูกคอ และไม่มีการลงท้ายก่อนจบกลอนเหมือนทำนองอุบล ลำทำนองกาฬสินธุ์นี้เป็นทำนองที่ต่ำกว่าทำนองอุบล และทำนองขอนแก่น เพราะกลอนลำทำนองกาฬสินธุ์กำหนดเสียงในแต่ละวรรคอย่างชัดเจน ยกเว้นวรรคสุดท้ายของกลอน (วรรคจบกลอน) โดย 1 บท มี 4 วรรค เหมือนทำนองอื่นและทั้ง 4 วรรคนี้ทำนองเหมือนกันยกเว้นสองคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 เสียงจะยกสูงขึ้น และสองคำสุดท้ายของวรรคที่ 4 ระดับเสียงลดลง การลำทำนองกาฬสินธุ์ผู้ลำต้องเป็นผู้ที่มีระดับเสียงต้องต่ำ โดยเฉพาะหมอลำผู้ชาย นอกจาก

เป็นผู้ที่มีระดับเสียงต่ำแล้วยังต้องมีเสียงที่ใหญ่หุ้ม และหัวข้อละคำเรื่องต่อกลอนที่ใช้ทำนอง กาลสินธุ์เป็นทำนองหลักจะเน้นการลำสลับกับการเจรจาวดสารคาม หรือทำนองสารคาม เป็น ทำนองที่ใกล้เคียงกันกับทำนองกาลสินธุ์ จึงมีการเรียกว่าทำนองการลำว่า วาดสารคาม- กาลสินธุ์ หรือกาลสินธุ์-สารคาม ที่เป็นเช่นนั้นสาเหตุเนื่องจากหมอลำชาวกาลสินธุ์มาอยู่ใน สังกัดคณะหมอลำในจังหวัดมหาสารคามมากจึงได้มีการนำเอาทำนองลำกาลสินธุ์พัฒนาเป็น ทำนองสารคาม ทำนองสารคามกำหนดเสียงในแต่ละวรรคอย่างชัดเจนยกเว้นวรรคสุดท้ายของ กลอน (วรรคจบกลอน) โดย 1 บท มี 4 วรรคเหมือนทำนองอื่น และทั้ง 4 วรรคนี้มีทำนอง เหมือนกันยกเว้นสองคำสุดท้ายของวรรคที่ 2 เสียงจะสูงขึ้น และสองคำสุดท้ายของวรรคที่ 4 ระดับเสียงทอดต่ำลง ซึ่งเป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับทำนองกาลสินธุ์ แต่ทำนองสารคามนั้น เสียงของวรรคที่ 1 กับ วรรคที่ 3 ของบทจะขึ้นต้นด้วยเสียงที่สูงแล้วลดระดับลงมาถึง 2 คำ สุดท้ายของวรรคที่ 2 และวรรคที่ 4 จึงเป็นไปตามทำนองกาลสินธุ์ในขณะที่วรรคที่ 1 และวรรค ที่ 3 ของทำนองกาลสินธุ์นั้นมีระดับเสียงกลาง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สำเนียงของทำนองสารคาม แตกต่างจากทำนองกาลสินธุ์ โดยมีรูปแบบ และลีลาอื่นเหมือนกันแต่ผู้คนที่ทั่วไปมักเรียก ทำนองกาลสินธุ์-มหาสารคาม ซึ่งหมายถึง ลีลา หรือทำนองการลำเรื่องต่อกลอนทำนอง กาลสินธุ์-มหาสารคาม ไม่มีโอ้ ลำเสียงใหญ่ คำว่า ฟากก็มีบ้างแต่จะสั้นนิยมขึ้นต้น ด้วยคำว่า “มาบัดนี้ มาวันนี้ เวลานี้ ในตอนนี้” แล้วแต่จะขึ้นต้นด้วยคำใด

2. ทำนองเสริม คือ ทำนองที่ใช้สอดแทรกทำนองประจำคณะใช้เมื่อผู้แสดงเข้า ออกฉาก และใช้กับเหตุการณ์ที่ต้องการเน้นเป็นพิเศษ เช่น การชมสวน การเล่นน้ำ ทำบุญ ประเพณีการเกี่ยวพาราสี เป็นต้น นอกจากนั้นลำเรื่องต่อกลอนยังใช้ทำนองเสริมเปลี่ยน บรรยากาศให้กับคนดูเนื่องจากทำนองเสริมมีจังหวะที่กระชับ สนุกสนานส่วนมากไม่มี การเอื้อนเสียง ใช้เครื่องดนตรีทั้งหมดที่มีในคณะบรรเลงประกอบ ในขณะที่ทำนองหลักใช้ เฉพาะแคนเท่านั้น (บางคนใช้ซอคู่ประกอบด้วยแต่ไม่เป็นที่นิยม) เนื้อหาสาระของกลอนลำ ทำนองเสริมนี้อาจคล้อย หรือ ไม่สอดคล้อยกับเนื้อเรื่อง หรือ ไม่ได้ ลำทำนองเสริม ประกอบด้วย

2.1 ทำนองลำเดิน เป็นทำนองการลำที่มีมาคู่กับลำหมู่ ก่อนที่จะวิวัฒนาการ มาเป็นลำเรื่องต่อกลอน เมื่อครั้งที่ยังเป็นลำหมู่นั้นหากมีการลำเดินก็ใช้แคน และกลองทอมเป็น ดนตรีประกอบทำนองลำเดินแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ ลำเดินขอนแก่น ใช้กับคณะลำเรื่องต่อ กลอนที่ใช้ทำนองขอนแก่นเป็นทำนองประจำคณะ และลำเดินกาลสินธุ์ ใช้กับคณะลำเรื่องต่อ

กลอนที่ใช้ทำนองกาพลินธุ์เป็นทำนองประจำคณะ ปัจจุบันลำเรื่องต่อกลอนแต่ละคณะสามารถใช้ลำเดินทั้ง 2 แบบ นี้ได้โดยไม่ต้องคำนึงว่าใช้ทำนองใดเป็นทำนองหลัก

2.2 ทำนองลำเพลิน ปกติแล้วลำเพลินเป็นรูปแบบการลำอีกประเภทหนึ่ง เหมือนกับลำเรื่องต่อกลอน เวลาประกาศชื่อคณะก็นิยมระบุรูปแบบเข้าไปด้วย ทำนองลำเพลินมีทั้งทำนองหลัก และทำนองเสริม แต่ลำเรื่องต่อกลอนใช้เพียงทำนองลำเพลินที่เป็นทำนองเสริมเท่านั้น โดยทำนองลำเพลินเป็นทำนองที่มีจังหวะเร็วสนุกสนานไม่มีการเอื้อนเสียง ให้ความครื้นเครงกับลีลาการเดินทำนองได้รับอิทธิพลจากเพลงลูกทุ่ง และเพลงสากล

2.3 ทำนองลำแพน เป็นทำนองการลำที่มีลักษณะเดียวกันกับทำนองลำเพลิน โดยมีทั้งทำนองหลัก และทำนองเสริม แต่ทำนองลำแพนมีลีลาที่เร้าใจกว่า เนื่องจากเป็นระดับเสียงสูงกว่า และต่ำกว่า ในขณะที่ทำนองลำเพลินมีระดับเสียงระดับกลางตอนที่มีเสียงสูงก็ไม่สูงมากเสียงต่ำก็ไม่ต่ำมาก

2.4 ทำนองลำเตี้ย เป็นกลอนลำที่มีทำนองสั้น กระชับกระเจง ไม่มีการเอื้อน ทำนองลำแสดงอารมณ์รื่นเริงอ่อนหวาน และสนุกสนานจึงใช้ทำนองลำเตี้ยในการเกี่ยวพาราลี บางครั้งลำเรื่องต่อกลอนใช้ทำนองลำเตี้ยในการเสนอเนื้อหาเฉพาะเรื่อง เช่น การบรรยายธรรมชาติการบรรยายเกี่ยวกับการเล่น (ของนางเอก) การอำลาตอนปิดการแสดง เป็นต้น ทำนองลำเตี้ยมี 4 แบบ คือ เตี้ยโจง เตี้ยพม่า เตี้ยธรรมดา และเตี้ยหัวโนนตาล

2.5 ทำนองลำแบบอื่น นอกจากทำนองลำเดิน ทำนองลำเพลิน ทำนอง ลำแพน และทำนองลำเตี้ยแล้ว ยังมีทำนองลำแบบอื่นอีกที่ลำเรื่องต่อกลอนนำมาใช้ลำเป็นทำนองเสริม และนิยมใช้ไม่มากนัก เช่น ลำภูไท ซึ่งมี 2 แบบ คือ ลำภูไทแบบสกลนคร และลำภูไทแบบกาพลินธุ์ ลำดังห้วย (ลำถวายนเถนหรือเทวดา) ลำคอนสวรรค์ (อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ) เป็นต้น

2.6 เพลงลูกทุ่ง ไม่ได้จัดเป็นการลำแต่ลำเรื่องต่อกลอนก็นิยมนำบทเพลงลูกทุ่งที่ได้รับความนิยม หรือมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับเรื่องราว และเหตุการณ์ที่กำลังแสดง โดยนำมาร้องสลับกับการแสดง

ทำรำ(वादฟोन) และชุดแต่งกาย

ทำรำในของหมอลำนั้นจะไม่แตกต่างกันเพราะหมอลำเรื่องต่อกลอนมีต้นกำเนิดมาจากหมอลำพื้นและหมอลำกลอน จากการศึกษาทำรำของหมอลำและเครือข่ายหมอลำของศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรวจเรื่องประพันธ์ ทำรำจะไม่แตกต่างไปจากหมอลำทั่วไป ซึ่งทำรำของหมอลำนั้นใน ปี พ.ศ.2522 วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด ได้จัดตั้งขึ้นเป็นวิทยาลัยนาฏศิลป์แห่ง

แรกในภาคอีสาน เปิดทำการเรียนการสอนด้านวิชาสามัญ และดนตรีนาฏศิลป์ทั้งที่เป็นของราชสำนักและพื้นบ้านอีสาน โดยเฉพาะศิลปะพื้นบ้านอีสานได้เชิญหมอลำวิวรรณ์ ดำเนิน มาสอนหมอลำ อาจารย์ทองคำไทยกล้า สอนเป่าแคน อาจารย์ทรงศักดิ์ ประทุมศิลป์ สอน โปงลาง โหวดและพิณ และอาจารย์ทองจันทร์ สังฆะมณี เป็นผู้สอนการฟ้อนรำ ในปีพ.ศ. 2523 นายชวลิต มณีรัตน์ ในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด มีความเห็นว่า ทำฟ้อนของคนอีสานนั้น ล้วนมีที่มาจากสิ่งต่างๆเช่น

1. มาจากการเคลื่อนไหวอริยาบถของสัตว์ เช่น ทำเสื่อออกเหล่า ทำเต่าลงหนอง ทำยูงรำแพน เป็นต้น

2. มาจากธรรมชาติ เช่น ทำลมพัดพร้าว

3. มาจากวรรณกรรมท้องถิ่น เรื่องพระลักษมณ์-พระราม เช่น ทำทศกัณฐ์โลมนาง

ทำหุมนานถวายเป็นวงจึงควรนำทำฟ้อนเหล่านี้มาผนวกเข้าด้วยกัน แล้วจัดทำเป็นท่าแม่บทแบบมาตรฐานของอีสาน เพื่อใช้ในการเรียนการสอนด้านนาฏศิลป์พื้นเมือง และจะได้นำออก

แสดงงานเผาเทียนเล่นไฟที่จังหวัดสุโขทัย ประมาณปี พ.ศ.2525จึงได้มอบหมายให้อาจารย์

ฉวีวรรณ์ ดำเนิน(พันธุ) นายจีรพล เพชรสม ผู้ช่วยผู้อำนวยการและคณะครูศิลปะพื้นเมืองไป

ดำเนินการศึกษาค้นคว้าและเก็บข้อมูลทำฟ้อนอีสาน จากหมอลำที่มีชื่อเสียงหลายๆท่าน เช่น

หมอลำเคน ดาหลา หมอลำเปลี่ยน วิมลสุข หมอลำจันทร์เพ็ญ นิตะอินทร์ หมอลำสุบรรณ

พะละสุรย์ และหมอลำชาติ ดำเนิน ผู้เป็นบิดาของอาจารย์ฉวีวรรณ์ ดำเนิน นอกจากนั้นยังได้

ศึกษาทำฟ้อนผีฟ้าอีกด้วย แล้วได้นำมารวบรวมเรียบเรียงทำฟ้อนแล้วแต่งกลอนลำให้เสร็จ

สมบูรณ์ในเดือนเมษายน พ.ศ.2525แล้ว ได้นำออกแสดงงานเผาเทียนเล่นไฟที่จังหวัดสุโขทัย

ประมาณปี พ.ศ.2525 (ชมรมศิลปวัฒนธรรมอีสาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2556)

วาดฟ้อนประกอบกลอนลำแม่บทอีสาน

อาจารย์ฉวีวรรณ์ ดำเนิน(พันธุ) ได้กล่าวถึงที่มาของทำฟ้อนแม่บทอีสานว่า ได้รับ

การถ่ายทอดมาจาก หมอลำชาติ ดำเนิน ผู้เป็นบิดา นอกจากนั้น ก็ได้มาจากหมอลำอาวุโสที่มี

ชื่อเสียงซึ่งมีทำฟ้อนสวยงามแปลกตา จึงได้มารวมกับทำฟ้อนของตนที่มีอยู่แล้ว เขียนลำดับ

กลอนลำแม่บทอีสานขึ้นมา เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน และการแสดงซึ่งในแต่ละท่าที่

ได้รวบรวมมานั้น ก็ได้มาจากหมอลำที่มีชื่อเสียง ดังนี้

1. ได้มาจากหมอลำชาติ ดำเนิน ผู้เป็นบิดา ถ่ายทอดให้ทั้งหมด 19 ท่า ได้แก่

1.1 ทำหยิกไหล่ลายมวย

1.2 ทำลำเพลิน

- 1.3 ทำตีกดองกินเหล้า
- 1.4 ทำหงส์บินเวียน
- 1.5 ทำตาขำดีจั่ว
- 1.6 ทำคนหมาเหล้า
- 1.7 ทำอีเหลวบินเขินเอาไก่อ้อย
- 1.8 ทำอีเกียจับไม้
- 1.9 ทำสาวน้อยประแป้ง
- 1.10 ทำดำข้าว
- 1.11 ทำเต่าลงหนอง
- 1.12 ทำกาเดินก้อน
- 1.13 ทำเสื่อออกเหล่า
- 1.14 ทำฟ้อนอุ้มโนราห์
- 1.15 ทำตุ๋นเข้าสู่
- 1.16 ทำข้างชวงวง
- 1.17 ทำเกี่ยวข้าวในนา
- 1.18 ทำข้างเทียมแม่
- 1.19 ทำฟ้อนเกี่ยวผู้
2. ได้จากหมอลำเปลี่ยน วิลลสุข ประมาณ 10 ทำได้แก่
 - 2.1 ทำพรหมสี่หน้า
 - 2.2 ทำผู้แต่นั่งฟังธรรม
 - 2.3 ทำทศกัณฐ์โลมนาง
 - 2.4 ทำความเด็กใหญ่เล่นเข้าชนกัน
 - 2.5 ทำนกกเจ้าบินวน
 - 2.6 ทำสักสู้ม
 - 2.7 ทำนับเงินตรา
 - 2.8 ทำไถนา
 - 2.9 ทำกวยจับอู
 - 2.10 ทำหนุ่ฆานถวายเป็น
3. ได้จากหมอลำเคน ดาหลา 8 ทำได้แก่

- 3.1 ทำแฉิ่งหย่อนขา
- 3.2 ทำกาตากปีก
- 3.3 ทำหลักแม่เม็ย
- 3.4 ทำปู่สิงหลาน
- 3.5 ทำลึงหลอกเจ้า
- 3.6 ทำลายมวย
- 3.7 ทำผู้เฒ่านั่งผิงไฟ
- 3.8 ทำแซ่แก่งหาง
4. ได้จากหมอลำจันทร์เพ็ญ นิตะอินทร์ 4 ทำ ได้แก่
 - 4.1 ทำพายเสื่อสว่าง
 - 4.2 ทำคนเงินฝ้าย
 - 4.3 ทำยูงรำแพน
 - 4.4 ทำงมปลาในน้ำ
5. ได้จากหมอลำสุบรรณ พระละสุรย์ 6 ทำ ได้แก่
 - 5.1 ทำลมพัดพร้าว
 - 5.2 ทำสาวลงท่ง
 - 5.3 ทำสาวแม่ฮ้างลงท่งถือหวี
 - 5.4 ทำคนขานเหยง
 - 5.5 ทำกินริษมคอก
 - 5.6 ทำพิเภกถวายครู
6. ได้จากหมอลำผีฟ้าในพิธีกรรม 1 ทำ คือ ทำเลี้ยงผีไฟ

กลอนลำแม่บ่ท้อสถาน

โดย หมอลำวีรธรรม คำเนิน

“แม่มน่านอนาย จั่งว่าฟังเคื้อท่านทุกท่านที่รอฟัง บางทีกลอนบ่จั่งสือออกเป็นลายพ็อน
 ทั้งโยะย่อนตามกลอนแอนฟัง เสียงแคนจ้าวๆยอขึ้นยกมือ
 ทำหนึ่งนั้น ชื่อพระนารายณ์ ยกแขนสีกายๆออกพรหมสี่หน้า
 ทำนี้เดินเอนว่าทศกัณฐ์โลมนาง น้องมณโฑเอบางดูบหลังดูบไหล่
 มีทำใหม่หย่างไปหย่างมาฮอดบ่หนีไกลตาเอนข้างเทียมแม่

ยกมือขึ้นแก้แค่ทำข้างซุงวง คือจ้งเอามือควงข้างฟั้นข้างที่
 ทำทรงนี้เอียงกาน โยะย่อนเอิ้นว่า กาดั้นก่อน เท็งย่อนบ่เซา
 เข้าทำนี้หยิกไหล่ลายมวย มีเท็งนวยเท็งแจ่งคู่กัน ไปพร้อม ไผก็ยอมจ้งว่านอเฮาแล้ว
 มวยไทย ออกทำขนมด้มผู้ให้ลายตั้งท่ามวย กวยชาซ้ายปีดซ้ายชาหลัง บ่มีกล้วเกรงหยัง
 ทำร่าแนวนี้ ฟิงทางพียังมีทำใหม่ ท่ามวยไทยกะแล้วยัง แเฮงหย่อนชา
 ทำต่อมาเอิ้นว่า กาด่าปีก ฟือนจ้งชี้ฟือนหลักแม่เมียวให้ลูกเขยไปแห่นเอาไม้เหยไปนำ
 ข่อยสิไปฟิงลำขทางไปแห่น คอยท่าฟิงเคื่อแม่ ลมพัดดินฏู เสียงมันคังวูๆ เอิ้น ลมพัด
 พร้าว หนาวๆเนื้อคือ เสื่อออกเหล่า ฟือนจ้งชี้ท่า เต่าลงหนอง
 ฟือนจ้งชี้ ตีกลงกินเหล่า เท็งมาเท็งฟือนนำกันเดินม่วน
 คังห่วนๆแห่นบั้งไฟ ฟือนกะฟือนบ่ไกลเขาเอิ้น คนชาแห่ง
 ยกมือขึ้นแปงแข่ง ตาข่าตีจ้ว เอิ้นเป็นตาอยากหัวตาข่าออกท่า
 ฟิงสิว่าท่าใหม่ยังมี จักสิตีบตียังมีท่าใหม่ ทำนี้ ควายเล็กใหญ่เล่นเข้าชนกัน เท็งคึกเท็ง
 คันหลังขคหลัง โกงทำนี้ สาวลงท่ง แก่งแจนนวยนาย ละเท็งเอียงเท็งอายุผู้สาวลงท่ง
 ทำเฮ็ดหลัง โกงๆ เกี่ยวข้าว ในนา คือกับคนงมปลาหลังขคหลัง โกง

ล้ากลอนฟือนยังมีอีกต่อ คอยถ่าฟิงเคื่อพ่อ ท่า ต้นเข้าสู
 ทำต่อมาเอิ้นพิเพกถวยคฺฐู เฮ็ดมือแนวนี้ มีลายฟือนหลายอันฟือนคู่เอิ้นว่าฟือน เกี่ยวผู้
 วนอ้อมใส่กัน ท่าฟือนนั้นออกท่าวางแจนเอิ้นว่า ยูงร่าแพน แอนแจนเลขฟือน
 เท็ง โยะย่อนคือแหลวบินเว้น เขาเอิ้นว่า แหลวเขินเอาไก่อ้อย สอยได้เว้นหนี
 ฟือนจ้งชี้ท่าทำสวยๆ ทำทรงสินวนๆ เอิ้นสาวประแปง
 เถิงยามแล้งเขาว่า ลำเลียงช่วง คือจ้งคนปวงบ้านดินหน้าอย่างไว ลำเลียงไฟ่ลงช่วงเป็น
 ผุง เกินสนุกหนอดุงท่าร่าแนวนี้ มีเสียงพร้อมคือ พายเฮื่อสว่าง ยามน้ำล้วงเคื่อนสิบสอง
 ฟิงเสียงฉาบเสียงกลองคังมาแปดแปง ฟิงสิแบ่งท่าฟือนออกไป เฮ็ดมือสิไวๆท่า กวย
 จับอู ฟือนจ้งชี้เอิ้นปู้สิงหลาน เป็นนำสงสารเท็งฮิกเท็งฮ้อน
 ฟิงเบ็งก่อนท่าผู้แต่นั่งฟิงธรรม ปากะจ่มไปนำมมมมมมบับ เบ็งเฟิ่นนับ ผิดแต่หลับตา
 ทำต่อมาฟือนหมอลำหมู่ไปฮอดลำหมู่เอิ้นว่าลำเพลินนุ่งกระ โปรงเงินๆเท็งลำเท็งเต้น
 เห็นใหม่ท่าลำเพลินออกท่ายกขาขึ้นท่านี้กระคกซ้ายและขวา
 มือไขว่คว่า ยกอยู่เท็งบน เขาเอิ้นหงส์บินวน เขินบนเท็งฟ้า
 หลับตาฟือนเดินสามถอยสี่ คันแมนฟือนท่านี้ มาเหล่าบ่สว่างชา
 ท่านี้เจ้า ผู้แต่นั่งผิงไฟ ฮอดบ่หนีไปไกลยกมือขึ้นผ่าง

ยกมือขึ้นแล้วกะหย่างถอยไปถอยมา เถิงเล่นหูเล่นตาเอ็น ลิงหลอกเจ้า
 ฟังฉันเว้า เขาว่ารำลึกส้อมสอดบมือจุ่มสักส้อมหาปลา
 ทำต่อมาเอ็น เกียจับไม้ได้พุ่มหมากเล็บแมว
 เถิงขาเถิงแควสักกระรันตำข้าว ยามตอนเช้าสักกระรันเหยียบย่ำ
 ทำเฮ็ดหัวต่ำๆกันขึ้นสูงๆ ทำนี้เคื้อคุณลุง งมปลาในน้ำ
 ยามงมได้หักคอเอามาขัดใส่ช่องอยู่หนองน้ำทุ่งนา
 รำทำนั้นนกรกระเจ้าบินวน ตามันเหลียวหาปลาทุ่งนาหนองม่อง
 ทำนั้นวลงนางน่อง กินริษมดอก ออกมาชมเที่ยวเล่นดอกไม้กลิ่นหอม
 พร้อมว่าแล้วยังมีทำใหม่ยังมี นี้คนเขินใหม่แกว่งไวทางนี้หรือเขินฝ้ายเดือนหงายลง
 ช่วง พวกผู้สาวช้ำน้อยคอยล่าผู้บ่าวมาทำนี้สาวแม่ฮ้างลงท่งถือหวี ไปเก็บหอยเก็บปู
 ฮ้องหาเอากุ้ง จับหวีได้เอาลงไปแกว่ง ตักข้างขวาข้างซ้ายหากุ้งอยู่หนอง
 ทำนี้เคื้อพี่น้องคือฮ้อง โถมนานี้คือลุงทิดสาโถนาหนองม่อง เถิงฮือเถิงฮ้องเชือกก็ฟาด
 ไปนำ ปากกะจุ่มพืมหาจุงสาลาวเหนือ ฟ้อนบ่เมื่อยนี้คือจำลายมวย ยกมือขึ้นถวยเวท
 สี่ข้างทำเฮ็ดมือต่างๆนี้คือ นับเงินตรา ผู้นั่นบาทหนึ่ง ผู้ฟังบาทหนึ่ง ให้หมอแคนบาท
 หนึ่ง ทำกู้อู้งี้จี้จี้คือหนูมาน ทั้งหมอบเถิงคลานขอแหวนถวยให้ เห็นหรือไม่หนูมาน
 ถวยแหวน ถ้าฟ้อนแบบใหม่ได้เรียงไล่ทำฟ้อนคือ แซ่แก่งหาง สอดบ่ได้หยับหย่างไป
 ใส แก่งหางไปหางมาทำรำแวนนี้มีลายฟ้อนม โนราห์ฟ้อนหมู่ แต่นางอยู่บ่ได้บินเจ็ย
 เวินหนี ฟ้อนจิ้งนี้ ทำอุ่มโนราห์ พรรณนาเป็นตอนบ่อนพอฟังได้ จำเอาไว้ รำมีหลาย
 ทำ ความเป็นมาจั้งจี้จำไว้อย่าหลง อย่าหลง เอี้ย จำไว้อย่าหลง”
 จากกลอนลำแม่บ่ท้อสถานจะเห็น ได้ว่ามีชื่อเรียกทำกำกับทั้ง 48 ทำ ดังนี้

1. ทำพรหมสี่หน้า
2. ทำทศกัณฐ์โถมนาง
3. ทำข้างเทียมแม่
4. ทำข้างชูงวง
5. ทำกาเดินก้อน
6. ทำหยิกไหลละลายมวย
7. ทำแฮ้งหย่อนขา
8. ทำกาตากปีก
9. ทำหลิกแม่เม็ย

10. ทำลมพัดพร้าว
11. ทำเสื่อออกเหล่า
12. ทำเต่าลงหนอง
13. ทำตีกลองกินเหล่า
14. ทำคนขาเหย่ง
15. ทำตาขำตีจั่ว
16. ทำความเถิกใหญ่แล่นเข้าชนกัน
17. ทำสาวลงท่ง
18. ทำเกี่ยวข้าวในนา
19. ทำตุ่นเข้าสู
20. ทำพิเภกถวายครู
21. ทำพ็อนเกี่ยวซู้
22. ทำยุงรำแพน
23. ทำอีแหลวบินเข็นเอาไก่อ้น้อย
24. ทำสาวน้อยประแป้ง
25. ทำเลี้ยงผีให้
26. ทำพายเสื่อสว่าง
27. ทำกวยจับคู่
28. ทำปู่สิงหลาน
29. ทำผู้เฒ่าฟังธรรม
30. ทำลำเพลิน
31. ทำหงส์บินเวิน
32. ทำคนเมาเหล่า
33. ทำผู้เฒ่านั่งผิงไฟ
34. ทำลิงหลอกเจ้า
35. ทำสักสู้่ม
36. ทำอีเกียจับไม้
37. ทำดำข้าว
38. ทำงมปลาในน้ำ

39. ทำนกเจ้าบินวน
40. ทำกินริชมดอก
41. ทำคนเข็นฝ้าย
42. ทำแม่ฮ้างลงท่งถือหวี
43. ทำไถนา
44. ทำลายมวย
45. ทำนับเงินตรา
46. ทำหุมนานถวายเป็น
47. ทำแซ่แก่งหาง
48. ทำอุ่มมโนราห์

เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนมีการออกแบบตกแต่งตามยุคสมัยในในอดีตหมอลำเครื่องแต่งกายของหมอลำจะเรียบง่ายไม่ซับซ้อน หมอลำฝ่ายหญิงนุ่งผ้าซิ่นหมีขีด ผ้าซิ่นมีดินซิ่น ส่วนเสื้อตัดเป็นเสื้อรัดรูปคอจีนหรือคอกลม โดยใช้ผ้าทอพื้นเมือง ซึ่งส่วนมากเป็นผ้าฝ้ายมัดหมี่ข้อมธรรม ทรงผมเกล้ามวยธรรมดา ส่วนหมอลำฝ่ายชาย นุ่งผ้าโสร่งซึ่งส่วนมากเป็นผ้าไหมทอ สวมเสื้อม่อฮ่อม และใช้ผ้าขาวม้าผูกเอว ต่อมาได้รับอิทธิพลจากลิเก ทำให้ชุดแต่งกายของหมอลำมีการปรับเปลี่ยนไปตามสมัยนิยมตามที่ปรากฏในปัจจุบัน

ดนตรีประกอบกับการขับร้อง

ลำเรื่องต่อกลอนมีวิวัฒนาการมาจากลำพื้น ลำพื้น คือ การลำที่ใช้ผู้แสดงหรือผู้ลำเพียงคนเดียวเป็นการลำเล่นเรื่องตามพงศาวดาร ประวัติศาสตร์ นิยายปรัมปรา กล่าวคือ เป็นการเล่าเรื่องพื้นเพของตนในการแสดงลำพื้น ตามประวัติเดิมนั้น ไม่มีพิธีรีตองอะไรมากมายนัก ช่วงเวลาที่แสดงอาจเป็นเวลากลางวันหรือกลางคืน แต่ถ้าเป็นเวลากลางคืนจะจุดได้ตามลานบ้านและมีแตรให้ผู้แสดงหรือผู้ลำนั่ง อุปกรณ์ที่ใช้แสดงมีเพียงผ้าขาวม้า (ผ้าด้าม) ผืนเดียว เอาผ้าขาวม้าพาดไหล่เฉียงไหล่แล้วก็สวมดินตามท้องเรื่อง โดยจะสวมดินตนเองเป็นทั้งกษัตริย์ เสนาอำมาตย์ ผู้ร้าย และตัวละครแล้วแต่จะสวมดิผ้าขาวม้าใช้ได้สารพัด เช่น เล่าเรื่องถึงตอนมีการขี่ม้าผู้ลำจะเอาผ้าขาวม้าพับเป็นเสมือนตัวม้าแล้วขี่ไปเวลาถึงตอนที่มีผู้หญิงกลอดลูกผู้ลำม้วนผ้าขาวม้าให้เป็นทารกแรกคลอดอุ้มใส่ตักแล้วทำปากประกอบเสียงร้องอุแว่วของเด็ก ถ้าถึงตอนมีการขี่เรือก็สอดผ้าขาวม้าเข้าหว่างขาทำเสมือนขี่เรือ ไปผู้ฟังก็สนุกสนานไปด้วย

ต่อมาได้มีการนำแคนเข้ามาเป่าประกอบการแสดง และจะเป่าตลอดการลำไปด้วย (บุญกว้าง วาทยุทธา. 2524 : 9-10)

ครั้นต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2475-2485 ติกโคราช (นครราชสีมา) ได้แผ่ขยายวงกว้างในภาคอีสาน คนอีสานเห็นเป็นของแปลกจึงหันมานิยมลิเกมากกว่าหมอลำ ตามหมู่บ้านต่างพากันหัดลิเกมีการว่าจ้างครูมาฝึกสอนลิเกให้ แต่ลิเกก็อยู่ได้ไม่นานเพราะผู้แสดงไม่สันทัดภาษากลางและไม่ค่อยคุ้นเคยกับเครื่องดนตรีที่พาทย์ลิเกไม่นิยมลำ แต่มีการเจรจากันฟังเกิดความเบื่อหน่ายต่อมาได้มีการพัฒนาจากลิเกไทยมาเป็นลิเกลาวมีบทร้องเป็นกลอนลิเกมีดนตรีเป็นเครื่องที่พาทย์การดำเนินเรื่องเหมือนลิเกแต่บทเจรจาเป็นภาษาอีสาน ปนกับภาษาไทยกลางแต่ไม่ได้รับความนิยมเช่นกัน และต่อมาจึงได้มีผู้นำเอาลำพื้นมาประยุกต์เข้ากับการแสดงลิเกเกิดเป็นการแสดงแบบใหม่เรียกว่า “ลำหมู่” มีการเพิ่มจำนวนผู้แสดงมากขึ้นแต่งกายแบบลิเกมีเวที มีฉาก และการดำเนินเรื่องเหมือนลิเก แต่บทเจรจา และลำเป็นภาษาพื้นบ้านอีสาน เครื่องดนตรีประกอบ ได้แก่ แคน พิณ ซอ และกลองโทน(อุดม บัวศรี. 2526 : 89)

องค์ประกอบทางดนตรีประกอบการแสดงลำเรื่องต่อกลอนในอดีตการศึกษาองค์ประกอบของดนตรีสามารถจำแนกองค์ประกอบของดนตรีประกอบการแสดงลำเรื่องต่อกลอนได้ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านจังหวะ มี 3 จังหวะ คือ จังหวะตอนลำล่อง หรือลำทางยาว จังหวะลำเตี้ย และจังหวะลูกทุ่งหมอลำ
 2. องค์ประกอบด้านทำนอง ทำนองเพลงพื้นบ้านที่นิยมนำมาลำ ได้แก่ ทำนองเตี้ย โขง ทำนองเตี้ยพม่า และทำนองเตี้ยธรรมดา
 3. องค์ประกอบด้านการประสานทำนอง มีการประสานทำนอง 3 ลักษณะคือการประสานในตัวเครื่องดนตรี การประสานระหว่างเครื่องดนตรี และการประสานระหว่างเครื่องดนตรีกับลำ
 4. องค์ประกอบด้านการประสานเสียง มีลักษณะเหมือนกันกับการประสานทำนอง
 5. องค์ประกอบด้านคุณลักษณะของเสียง มี 2 ลักษณะ คือ เสียงของเครื่องดนตรี กับเสียงหมอลำ
 6. องค์ประกอบด้านคีตลักษณ์ มี 3 ลักษณะคือ คีตลักษณ์ของลำล่องหรือลำทางยาว คีตลักษณ์ของลำเตี้ย และคีตลักษณ์ของเพลงลูกทุ่งหมอลำ
- การแสดงการบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงลำเรื่องต่อกลอนมีการพัฒนาตามสมัยนิยมเนื้อหา ดังนี้

1. หมอลำเรื่องต่อกลอนหรือหมอลำหมู่ช่วงแรกพัฒนาการมาจากการแสดงลิเกตามธรรมเนียมคือการเปิดวงด้วยการออกแขก ในเนื้อเพลงมีการผสมเนื้อหาที่น่าเสนอคณะของตนเอง เช่น คณะสีหมอกอักษวิณ เริ่มต้นด้วยเพลงออกแขกมี“ เอว.....ยี่สิบเอ็ดนาฬิกา สีหมอกเรา มาเล่นร่าเริงใจ ทุกท่านมีหมาย มาสนใจนั้นสุขสำราญ หมูศิลป์ิน ออกตระเวนสีหมอกร่วมใจ ทุกคนพร้อมใจ ศิลปินเราสามัคคี ล่าลา ล่า ลา ล่า ลา ล่า ลา ล่า ล่า เออเฮ้ โอ้สะลัม มานา เฮ้ ฮ่า เฮ เอก สะลัม มะนาเฮ วิก ในทู เค เวล คำ พู เคซิง อะซอง วันนีสีหมอกมาร้อง ขอเชิญพี่น้องรับฟัง ไช โย โอ เค โปรดฟังลิเก สีหมอก อังกะลุง..”

2. หมอลำเรื่องต่อกลอน ช่วงที่สอง แสดงหมอลำจะมีดนตรีและนักร้องออกมา ร้องเพลง และมีทางเครื่องดนตรีประกอบ ช่วงที่สองเป็นช่วงลำเป็นเรื่องราวสามารถแยกลักษณะ การบรรเลงดนตรีได้ดังนี้

2.1 การบรรเลงดนตรีประกอบเพลงลูกทุ่ง แบ่งเป็น 3 ช่วงการแสดง คือ

2.1.1 บรรเลงเปิดการแสดง มีสองรูปแบบคือ

2.1.2 บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ผู้แสดงจะอัญเชิญพระบรมฉายา

ลักษณ์พร้อมกับธงชาติไทยออกมาหน้าเวที

2.1.3 บรรเลงเพลงที่คณะหมอลำเรื่องต่อกลอนแต่งขึ้นเอง เช่น เพลง

ประจำวง หรือเพลงเมดเลย์ ซึ่งนักดนตรีลำเรื่องต่อกลอนจะเรียบเรียงขึ้นเอง บรรเลงตอนจบมี

2 รูปแบบคือ เมื่อลำเรื่องต่อกลอนแสดงจบแล้วจะลำลาโดยใช้ทำนองลำล่องหรือลำทางยาว

หรือเมื่อจบการแสดงแล้วผู้แสดงหรือหมอลำจะลำลาออกมาหน้าเวทีแล้วจะลำเดี่ยวประมาณ

30 นาที ก็จบการแสดง

3. การบรรเลงประกอบลำเรื่อง

3.1 การบรรเลงประกอบตอนออกโรงหรือออกจากแสดง แคนหรือออร์แกน

จะบรรเลงลายน้อยคลอไปเรื่อย ๆ จนกว่าผู้แสดงจะออกมาหน้าเวทีเพื่อที่จะลำ

3.2 การบรรเลงประกอบการลำ การลำเป็นเรื่องราว หมอลำจะลำล่องหรือลำ

ทางยาว โดยมีแคนหรือออร์แกนเล่นคลอ

3.3 การบรรเลงประกอบทำพ็อน นิยมใช้เพลงลำเดี่ยว เช่น เดี่ยวโจง เดี่ยวพม่า

หรือเดี่ยวธรรมดา

3.4 การบรรเลงประกอบการสร้างบรรยากาศในการแสดง จะบรรเลงประกอบ

ตามลักษณะบรรยากาศของการแสดง ได้แก่ บรรยากาศตื่นเต้น บรรยากาศโศกเศร้าบรรยากาศ

ตลก บรรยากาศเกี่ยวพาราตี และบรรยากาศธรรมดา

3.5 การบรรเลงประกอบตอนจบการแสดง มี 2 ลักษณะ คือ เมื่อจบการแสดงแล้ว หมอลำลาโดยใช้ทำนองลำลองหรือลำทางยาว หรือเมื่อจบการแสดงแล้วผู้แสดงประมาณ 5-8 คน จะออกมาลำลาเดี่ยวประมาณ 30 นาที ก็จะจบการแสดง

องค์ประกอบของคนตรีประกอบการแสดงลำเรื่องต่อกลอน

การศึกษาองค์ประกอบของคนตรีสามารถจำแนกองค์ประกอบของคนตรีประกอบการแสดงลำเรื่องต่อกลอนได้ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านจังหวะ มี 3 จังหวะ คือ จังหวะตอนลำลอง หรือ ลำทางยาว จังหวะลำเดี่ยว และจังหวะลูกทุ่งหมอลำ
2. องค์ประกอบด้านทำนอง ทำนองเพลงพื้นบ้านที่นิยมนำมาลำ ได้แก่ ทำนองเดี่ยวโจง ทำนองเดี่ยวพม่า และทำนองเดี่ยวธรรมดา
3. องค์ประกอบด้านการประสานทำนอง มีการประสานทำนอง 3 ลักษณะ คือ การประสานในตัวเครื่องดนตรี การประสานระหว่างเครื่องดนตรี และการประสานระหว่างเครื่องดนตรีกับลำ
4. องค์ประกอบด้านการประสานเสียง มีลักษณะเหมือนกันกับการประสาน

ทำนอง

5. องค์ประกอบด้านคุณลักษณะของเสียง มี 2 ลักษณะ คือ เสียงของเครื่องดนตรี กับเสียงหมอลำ
 6. องค์ประกอบด้านคีตลักษณ์ มี 3 ลักษณะคือ คีตลักษณ์ของลำลองหรือลำทางยาวคีตลักษณ์ของลำเดี่ยว และคีตลักษณ์ของเพลงลูกทุ่งหมอลำ
- หมอลำกับการพัฒนาท้องถิ่น
- หมอลำถือว่าเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนอีสานมาช้านาน หมอลำมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงขึ้นอยู่กับยุคสมัย หมอลำมีบทบาทกับสังคมภาคอีสานในฐานะที่เป็นสื่อกลางประชาสัมพันธ์หรือสร้างจิตสำนึกให้กับคนที่ได้รับฟังเกิดความตระหนักซึ่งนำไปสู่การเสริมสร้างคุณธรรมตามวิถีความเป็นอยู่ของผู้คนอีสาน หมอลำจึงถือเป็นเครื่องมือที่ช่วยเสริมสร้างกลมเกลียวจิตใจของผู้คนให้ทำความดี อยู่บนวิถีชีวิตที่สงบสุขตามแนวทางวิถีพุทธ หมอลำจึงถือว่ามีคุณค่าแก่การอนุรักษ์สืบสานไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้มาเรียนรู้เพื่อที่จะได้เสริมสร้างและพัฒนาสังคม โดยเฉพาะท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น จากการศึกษาเอกสาร ตำรา การสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่ในแวดวงของหมอลำรวมทั้งประสบการณ์ที่ผู้วิจัยอยู่ในแวดวง

วงหมอลำมาตั้งแต่เกิดถึงปัจจุบันในเรื่องหมอลำกับการพัฒนาท้องถิ่น ผู้วิจัยจะขอนำเสนอใน 2 มิติ ดังนี้

1. หมอลำกับการเสริมสร้างรายได้และอาชีพ

คนที่มาฝึกหัดหมอลำจากอดีตถึงปัจจุบันนั้นส่วนมากจะนำไปประกอบอาชีพหมอลำ ซึ่งสร้างรายได้ให้กับหมอลำแต่ละคนนั้นไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับบทบาทและชื่อเสียงของหมอลำแต่ละคน การยึดอาชีพหมอลำสามารถที่จะเลี้ยงดูครอบครัวได้ ในสมัยก่อนจะมีผู้ที่ให้ความสนใจในการฝึกหัดหมอลำเป็นจำนวนมาก เพราะถือว่าเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ช่วยจุนเจือครอบครัวให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข แต่หมอลำส่วนมากจะไม่ยึดอาชีพหมอลำเป็นอาชีพหลักจะยึดเป็นอาชีพเสริมจากการทำไร่ทำนาซึ่งถือเป็นอาชีพหลักของผู้คนอีสาน แต่สภาพปัจจุบันมีการเปลี่ยนไป เมื่อมีวงดนตรีเพลงลูกทุ่งเข้ามา มีอาชีพอื่น ๆ ที่เพิ่มมาจากสังคมในสมัยก่อน จึงทำให้หมอลำบางคน

หมอลำกับการเสริมสร้างรายได้และอาชีพ ในแต่ละท้องถิ่นในชุมชนภาพอีสานจะมีหมอลำคณะต่าง ๆ ซึ่งลำในทำนองที่แตกต่างกัน ในการแสดงแต่ละครั้งจะมีส่วนประกอบในการแสดงซึ่งสามารถที่จะสร้างอาชีพหรือรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ดังนี้

1.1 การค้าขาย เมื่อมีหมอลำไปแสดงในงานบุญหรืองานประเพณีต่าง ๆ ก็จะมีพ่อค้าแม่ค้านำสินค้ามาขายให้กับผู้คนที่ไปชมหมอลำ จึงถือว่าหมอลำนั้นมีส่วนช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับชุมชนเป็นอย่างดี

1.2 การสนับสนุนอาชีพให้กับคนในชุมชน องค์กรประกอบในการแสดงหมอลำแต่ละครั้งนั้นนอกจากจะมีการลำ ยังมีส่วนประกอบการแสดงอื่นที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นเวทีเครื่องเสียง คนตรี ชุดแต่งกาย ผ้าฉาก ซึ่งก่อให้เกิดอาชีพต่าง ๆ ตามมามากมาย ดังนี้

เวทีเครื่องเสียง ถือว่าเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้หมอลำลำได้อย่างไพเราะ ถ้าเครื่องเสียงดีก็จะช่วยผู้ลำได้มาก ปัจจุบันการว่าจ้างเครื่องเสียงเพื่อไปประกอบในการแสดงหมอลำจะมีด้วยกัน 2 ลักษณะคือ เจ้าภาพว่าจ้างเอง และหมอลำว่าจ้างเอง ในการว่าจ้างแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับขนาดของงาน ถ้าเป็นงานเล็กหรือใช้เครื่องเสียงชุดเล็ก ราคาจะถูกลง อยู่ประมาณ 1,000 - 10,000 งานใหญ่หรือเครื่องเสียงชุดใหญ่ ราคาก็จะเพิ่มมากขึ้นอยู่ประมาณ 10,000 - 30,000 ขึ้นอยู่กับข้อตกลงของผู้ว่าจ้างกับเจ้าของเครื่อง ดังนั้นจึงมีผู้คนประกอบอาชีพเครื่องเสียงเป็นจำนวนมาก มีแทบทุกหมู่บ้าน

คนตรี หมอลำนอกจากจะสนับสนุนรายได้ให้กับตัวผู้เล่นดนตรีแล้วยังสนับสนุนให้ร้านขายเครื่องดนตรีในแต่ละพื้นที่ก่อให้เกิดรายได้เช่นเดียวกัน บางหมู่บ้านยึด

การทำเครื่องดนตรีเป็นอาชีพทั้งหมู่บ้าน เช่น บ้านท่าเรือในจังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในการทำแคนและดนตรีพื้นบ้านอีสาน หรือหมู่บ้านทำแคนที่จังหวัดร้อยเอ็ด

ชุดแต่งกาย หมอลำในแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้นการแต่งกายจะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงตามกระแสนิยม ในยุคเริ่มแรกหมอลำจะแต่งกายด้วยชุดพื้นบ้านธรรมดา ผู้หญิงนุ่งผ้าถุง ผู้ชายนุ่งผ้าสโหล่ง เสื้อผ้าสุภาพแล้วแต่ความเหมาะสม และก็จะมีผ้าขาวม้าหรือผ้าขาวพาดเฉียงที่หัวไหล่ หรือผูกไว้กับเอว ปัจจุบันการแต่งกายได้รับอิทธิพลมาจากลิเกทางภาคกลางและการแต่งกายสมัยใหม่ ทำให้ชุดแต่งกายมีการผสมผสานระหว่างการแต่งกายในยุคเดิมกับยุคปัจจุบันขึ้นอยู่กับการออกแบบของหมอลำแต่ละคณะ ชุดแต่งกายนอกจากชุดแต่งกายของหมอลำแล้วยังมีชุดแต่งกายของหางเครื่อง และนักดนตรี ซึ่งเป็นชุดที่มีลักษณะเหมือนกันซึ่งเรียกว่า “ชุดทิม” เพื่อให้เกิดความสวยงาม เป็นระเบียบ หมอลำจึงช่วยเสริมสร้างรายได้ให้สำหรับผู้ที่ตัดเย็บเสื้อผ้าหรือออกแบบเสื้อผ้า รวมทั้งร้านขายเครื่องประดับและเครื่องสำอาง

ป้าย ผ้าฉาก ในช่วงเริ่มแรกผ้าฉากของหมอลำนั้นถือว่ามีความจำเป็นอย่างมาก เป็นสิ่งที่บอกให้รู้ว่าการแสดงหมอลำต่อไปนั้นจะดำเนินไปอย่างไร ถ้ากล่าวถึงท้องที่ชนบทผ้าฉากก็จะออกมาเป็นป่าเขา ทุ่งไร่ทุ่งนา ถ้ากล่าวถึงเมืองหรือพระราชวัง ผ้าฉากก็จะออกมาเป็นฉากท้องพระโรง ปัจจุบันหมอลำส่วนมากยกเลิกใช้ผ้าฉาก เพราะได้รับอิทธิพลจากวงดนตรีเพลงลูกทุ่ง หรือเพลงสตริง หมอลำบางคณะเปลี่ยนชื่อเพื่อให้เหมาะกับยุคสมัย เช่น คณะเสียงแคนเงิน ก็เพิ่มชื่อคณะเป็นเสียงแคนเงินอินคอนเสิร์ต รูปแบบของการตกแต่งจึงเปลี่ยนไปจากเดิม มีการนำแผ่นป้ายไว้นิลเข้ามาใช้แทนผ้าฉาก มีการติดรูปภาพหมอลำนักแสดง หรือภาพต่าง ๆ เพื่อดึงดูดความสนใจ ในการทำป้ายหรือผ้าฉากของหมอลำนั้นจะทำทุกปี หรือ ปีเว้นปี ถ้าหมอลำวงไหนมีงานเยอะการออกงานก็จะมากทำให้อุปกรณ์เครื่องใช้ประกอบการแสดงนั้นชำรุด ดูแล้วไม่สวยงาม ป้าย ผ้าฉาก ก็เช่นเดียวกัน จะมีการจัดทำใหม่อยู่ตลอด ซึ่งในการทำแต่ละครั้งต้องไปจ้างให้ผู้ที่ฝีมือเขียนป้าย เขียนผ้าฉากให้ ซึ่งจะก่อให้เกิดรายได้ตามมา

2. หมอลำกับการเสริมสร้างและพัฒนาท้องถิ่น หมอลำอยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนอีสานมาช้านาน เมื่อได้ยินเสียงแคน เสียงลำ จะบ่งบอกถึงวิถีชีวิตของคนอีสานในแต่ละท้องถิ่น หมอลำจึงมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างและพัฒนาท้องถิ่น ดังนี้

2.1 การเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ เนื่องจากหมอลำผูกพันกับวิถีชีวิตของคนอีสาน หมอลำจึงถือเป็นสื่อที่ช่วยโน้มน้าวจิตใจของผู้คนที่ได้ยินได้ฟังเกิดความคล้อยตาม หมอ

ลำจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในด้านการเป็นสื่อประชาสัมพันธ์สินค้า หรือบริการต่าง ๆ นอกจากนี้ยังถูกใช้เป็นที่ทางการเมืองเพื่อช่วยในการหาเสียงให้กับนักการเมืองในระดับต่าง ๆ หมอลำจึงถือว่ามีค่าสำคัญเป็นอย่างมากกับการเป็นสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ของการประกอบธุรกิจต่าง ๆ ในปัจจุบัน ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้เกิดรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นหรือชุมชนที่ดำเนินธุรกิจนั้น ๆ

2.2 การพัฒนาและกล่อมเกลาจิตใจ หมอลำนอกจากจะเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์แล้วยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยพัฒนาจิตใจของผู้ที่ฝึกหมอลำ และผู้ที่ได้รับชมการแสดงของหมอลำ ให้เป็นคนดีมีศีลธรรม เพราะการที่จะฝึกหมอลำได้นั้นผู้ที่ฝึกต้องเป็นคนที่มีความเพียร ความอดทนที่สูง การอยู่ร่วมกับเพื่อนร่วมอาชีพ นั้นจะช่วยขัดเกลาให้ผู้ฝึกหมอลำเป็นคนดีมีศีลธรรม ซึ่งกระบวนการฝึกหมอลำนี้นั้นจะมีพิธีกรรมที่อิงกับหลักพระพุทธศาสนา ผสมกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาช่วยกล่อมเกลายให้ผู้ฝึกหมอลำได้ประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างของคนในสังคม

นอกจากหมอลำจะเสริมสร้างและพัฒนาจิตใจให้กับคนที่ฝึกหมอลำหรือประกอบอาชีพหมอลำแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังในเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา หรือคติเตือนใจให้กับผู้ที่ได้รับชมรับฟังการแสดงของหมอลำ ซึ่งหมอลำนั้นจะแสดงเรื่องที่เป็นคติสอนใจผ่านกลอนลำและเรื่องที่แสดงให้ผู้ชมได้รับชม การใช้หมอลำในการกล่อมเกลายและพัฒนาจิตใจผู้วิจัยขอแนะนำเสนอ ดังนี้

1.2.1 การให้ความบันเทิง หมอลำจัดเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่ให้ความบันเทิงกับผู้ชมและผู้ฟัง ผู้ที่แสดงหมอลำนี้นั้นจะมีลูกเล่นชั้นเชิงที่แตกต่างกัน ถ้าใครมีลูกเล่นและชั้นเชิงในการแสดงมาก ทำให้ผู้ชมผู้ฟังถูกใจก็จะได้รับการนิยมนิยมชมชอบ การให้ความบันเทิงของหมอลำจะทำให้ผู้ชมผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลินทำให้จิตใจเบิกบาน เมื่อได้ดูหมอลำเวลาที่ตลกออกมาแสดงจะมีเสียงหัวเราะจากผู้ชม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหมอลำนี้นั้นสามารถที่จะผ่อนคลายความตึงเครียดของคนหลังจากการทำงานตรากตรำมาทั้งวัน

1.2.2 การสร้างจิตสำนึก เนื่องจากหมอลำนี้นั้นมีความผูกพันกับสังคมอีสานมาช้านาน คนอีสานเมื่อได้ยินเสียงแคนเสียงลำนั้นจะช่วยเกิดจิตสำนึกทำให้คิดถึงบ้านเกิดหรือภูมิลำเนาที่ตนอยู่ การสร้างจิตสำนึกให้กับคนในสังคมอีสานหมอลำจึงใช้วิธีการส่งผ่านคติ คำสอน หรือความเชื่อ ผ่านกลอนลำให้กับเด็ก เยาวชน ให้เป็นผู้ปฏิบัติดีในสังคม ดังกลอนลำของนายสำราญ ภูสิม ได้แต่งไว้ ซึ่งเป็นกลอนสอนเด็กและเยาวชนให้ห่างไกลจากยาเสพติด ดังนี้

หล่านางเอี้ยเจ้ากะว้ยยังน้อยกำลังเรียนเขียนอ่าน
ก่อนที่ถึงวัยทำงาน ให้เจ้าเพียรต่อสู้หาความรู้ใส่โต.....

อย่าได้ไปเที่ยวไก่อะปล่อยการศึกษา
ไปกะทันเวลาเล็กกะทันเวลาอย่าเที่ยวไปเคื้อหาเล่น
ยามกึ่งเว็นอย่าพากันไปลีหนีโรงเรียนออกไปเที่ยว
ครูจับได้เจอ ไม่เรียนอย่าว่าครูเจ้าฮ้ายหมายได้ให้จ้อเอา.....

เป็นนักเรียนอย่าพากันกินเหล้าเมาเที่ยวจนเสียคน
เป็นนักเรียนอย่าตีมีฝัวเมียแต่งงานแต่ยังน้อย
พอแมคอยให้เรียน โนมพอได้จบมัธยมพอได้เรียนต่อ
เรียนบ่อจบ ม.ศ. ท้องผ่าน ไชอ่องป่องจักสิฮ้องว่าจ้งได้.....

หล่านางเอี้ยคนเฮาปลูกต้นไม้กะหวังวาสิกินผล
เลี้ยงลูกมาให้เป็นคนเป็นคนคิมปัญญา เป็นศักดิ์ศรีวงศ์ตระกูลช้อยหนูนู้คำ
เป็นผู้นำเมืองบ้านบริหารประเทศชาติ หวังโอกาสจ้งดี จ้งยื่นหนีส่ง
เรียน.....

รักษาโตอย่าให้เขียนแปลเปลี่ยนไปทางเสีย
เกลื่อรักษาความเต็ม คนรักษาความดี อย่าให้มีแนวเขียน.....
เป็นนักเรียนอย่าได้พากันไปเล่นการพนันมันสิพลาด
เสียโอกาสขาด โรงเรียนสอบบ่อได้สินอนให้ทำฮอน.....

เดียนี่โลกกำลังฮ้อนไปเท่าท้าวหัวระแหง
เป็นนำแข่งคนพลานชาติอสูญผีห้าย
หวังความรวบหลายล้านประการกันฆ่าเค้น
ฆ่ากันอย่างเลือดเย็นเห็นมาทุกคำเช่าหัวใจเสรวบ่อซางซา.....

ความพินาศยาบ้าย่อนพีหาชาติกาล
ฆ่าลูกหลานคนไทยไฟประชาหลายล้าน
ฝูงคนพลาญผลิตให้ไฟกินไฟเสพนั่นเป็นคนโง

ฉันได้ศพแล้วว่าโก๋ล้มโตแล้วเอ็นามา.....

ลืมขอค้ำชอดข้าวเรื่องเก่าๆ บันเทิงจิตร
พอแต่ยาหมอคฤทธีกะส้มคนเป็นบ้า
พอแม่โตกะยังฆ่าผะสาหยังเมียลูก
ผิดหรือถูกปรับัฐแล้วอ่อนกะใจ.....

ผู้ตั้งคนศพแล้วเลิกบ่อได้จำต้องออกจากโรงเรียน
เสียเหิงเงินเหิงทอง เสียตั้งใจผู้ปกครองอยากผูกคอตายซ้ำ
ดีกว่ามารับกรรมเห็นลูกติดยาบ้าเสียเวลาเลี้ยงเจ้ามาเปล่าๆ
อุดมการณ์สอนให้พวกหมู่เจ้าจำไว้ใ้ใจ.....

ครูกะหวังให้ได้เค้นมีปัญญา เป็นคนดีเกินครูผู้สอนสั่งไว้
นี่คือจุดประสงค์สุดขอดอดไว้ ครูให้แก่ักเรียน
เพื่อนก็ให้เป็นเพื่อนเตือนกันยามทำผิด
ยาเสพติดอย่าไปลองบ่อแมนของดีแท้
ดีแล้วเมี่ยมผลิตให้ผลิตมาออกจำหน่าย
นี่มันโทษถึงตายบ่อแมนเว้าเล่น ๆ เห็นมาแล้วปวดสมอง.....

รัฐบาลประกาศก้องติดป้ายบอกไว้เหลือหลาย
ผู้กินตายเหิงผู้ขายติดคุกมันทุกซำใจยามฟังเว้า
อย่าไปมาเคื่อหลายยามติดมามันเลิกยาก
ฝากลูกหลานจำจื่อไว้อย่าไปมั่วซั่วก้อเขา.....

พอแม่เลี้ยงค้ำข้าวเจ้าจ้งใหญ่มาเป็นคน
กินข้าวปลาอาหารบ่อใหญ่มาย่อนยาบ้า
คันสิกินยาบ้ากินขี้หมาสะตีกว่า
คันสิเป็นคนชั่วผูกคอตายเสียให้แล้ว.....ชาวบ้าน.....พื้นหน้ายั้ง..โอโอ
โอ้ออ...ละนอ.....ละน้ำ

จากที่กล่าวมาข้างต้น หมอลำบ้านโนนค้อนั้นมีประวัติความเป็นมาที่สำคัญ โดยเฉพาะการลำเรื่องต่อกลอนทำนองกาพลินธุ์-สารคาม ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดมหาสารคาม ควรค่าแก่การรักษาและเชิดชูให้เป็นเอกลักษณ์ทั้งด้านวรรณศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ พัฒนาการศาสตร์ จากการศึกษาปรากฏการณ์ความเป็นมาของหมอลำบ้านโนนค้อ ซึ่งผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 7 ยุคตามที่กล่าวมาข้างต้น ยุคแรกมาถึงยุคกลางหมอลำนั้นถือว่าได้รับความนิยมนอกในภาคอีสาน หมอลำจัดว่าเป็นอาชีพที่ช่วยสร้างรายได้ให้กับผู้ประกอบการอาชีพหมอลำได้เป็นอย่างดี ในช่วงหลังหมอลำนั้นไม่ได้รับความนิยมนเหมือนแต่ก่อน เพราะอิทธิพลจากยุคโลกาภิวัตน์ อาชีพของคนในสังคมนั้นเริ่มมีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น เด็กเยาวชนในยุคปัจจุบัน มองว่าอาชีพอื่นนั้นดีกว่าอาชีพหมอลำ จึงทำให้ความนิยมในอาชีพหมอลำนั้นลดน้อยลงไป

องค์ความรู้ด้านหมอลำตามกรอบงานวิจัยทั้ง 6 หัวข้อ ถือว่ามีความสำคัญและมีความเหมาะสมที่จะถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลัง จากการลงพื้นที่เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยของ อาจารย์และนักศึกษาด้านวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ระดับปริญญาตรีบัณฑิต ทำให้เกิดศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารองเรื่องประพันธ์ ขึ้น ซึ่งเป็นศูนย์ที่สร้างขึ้นเพื่ออนุรักษ์ศิลปะการแสดงพื้นบ้านหมอลำ โดยจัดให้เป็นแหล่งรวบรวม เผยแพร่ รวมทั้งการจัดกระบวนการในการขับเคลื่อนด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้หมอลำนั้นคงอยู่ โดยเฉพาะหมอลำทำนองกาพลินธุ์-สารคาม จากการจัดเวทีเสวนาหมอลำเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ที่ประชุมเห็นว่าหมอลำจะคงอยู่และช่วยพัฒนาท้องถิ่นได้นั้น ต้องมีรูปแบบที่เกิดจากความร่วมมือของคนในชุมชน หรือท้องถิ่น โดยคนในท้องถิ่นต้องมีความฝันที่จะอนุรักษ์ร่วมกัน ต้องมีพื้นที่เปิดให้กับผู้ที่สนใจได้มาเรียนรู้หรือศึกษา และสิ่งสำคัญรูปแบบนั้นต้องมีความยั่งยืน และพัฒนาสังคมได้ ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดดังกล่าวมาสร้างรูปแบบเพื่อขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อ โดยศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารองเรื่องประพันธ์

รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อโดยเครือข่ายศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารองเรื่องประพันธ์

การขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำบ้านโนนค้อผ่านศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารองเรื่องประพันธ์ จากการศึกษาผู้วิจัยและผู้วิจัยร่วมจากศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สํารองเรื่องประพันธ์ ได้วางรูปแบบในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ไว้ 2 รูปแบบ ประกอบด้วยรูปแบบที่ 1 รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำสู่สถานศึกษาหรือหน่วยงาน

ต่าง ๆ ซึ่งรูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ศูนย์ดำรงมรดกอีสานได้เข้าไปขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้
 หมดล้าร่วมกับสถานศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ รูปแบบที่ 2 รูปแบบการขับเคลื่อน
 กระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้คนที่สนใจทั่วไปเข้า มาเรียนรู้ที่ศูนย์ดำรงมรดกอีสานสำรอง
 เรื่องประพันธ์ ดังรายละเอียดดังนี้

**รูปแบบที่ 1 รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมดล้าสู่สถานศึกษาหรือ
 หน่วยงานต่าง ๆ**

การดำเนินการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมดล้าสู่สถานศึกษา ผู้วิจัยในฐานะ
 ที่เป็นผู้อำนวยการศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สำรองเรื่องประพันธ์ ร่วมกับครุภูมิปัญญาด้านหมดล้า
 ได้ร่วมกันกำหนดกระบวนการเรียนรู้ที่เรียกว่า “กระบวนการสร้าง” ซึ่งถือเป็นรูปแบบ
 เชิงลูก เพื่อเป็นการเผยแพร่การเล่นและการแสดงพื้นบ้านหมดล้าให้กับสถานศึกษา
 หน่วยงานต่าง ๆ มีด้วย 5 ขั้นตอน คือ ขั้นการสร้างทีม ขั้นการสร้างฝัน ขั้นการสร้างพลัง
 ขั้นการสร้างภูมิคุ้มกัน และขั้นการสร้างชุมชน ดังนี้

1. สร้างทีม เป็นการวางแผนและแสวงหากลุ่มผู้สนใจที่มีวัตถุประสงค์สำคัญ
 ร่วมกันในการดำเนินงาน โดยเริ่มจากการตั้งคณะกรรมการร่วมในการขับเคลื่อนกระบวนการ
 การเรียนรู้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายถึงจะทำให้การดำเนินงานนั้นประสบ
 ผลสำเร็จ กรรมการร่วมนั้นต้องประกอบด้วย ตัวแทนจากศูนย์ดำรงมรดกอีสาน สำรองเรื่อง
 ประพันธ์ ผู้บริหาร ครูโรงเรียนหรือหน่วยงานที่จะขับเคลื่อน ตัวแทนจากท้องถิ่น กรรมการ
 สถานศึกษา ผู้ปกครองของนักเรียน ปราชญ์ชาวบ้าน ในกระบวนการสร้างทีมยังถือเป็น
 การแสวงหาและพัฒนานักวิจัยร่วมด้วย ในกระบวนการสร้างทีมไม่จำเป็นต้องครบ
 องค์ประกอบทั้งหมดตามที่กล่าวมา สิ่งที่สำคัญคือการค้นหาคนพัฒนาที่ร่วม ที่มีจิตอาสาที่สูง
 มีความเสียสละ จึงไม่จำเป็นต้องมีทีมขนาดใหญ่ ที่สำคัญทีมต้องได้รับการสนับสนุนจาก
 ชุมชนถึงจะมีพลังในการขับเคลื่อน

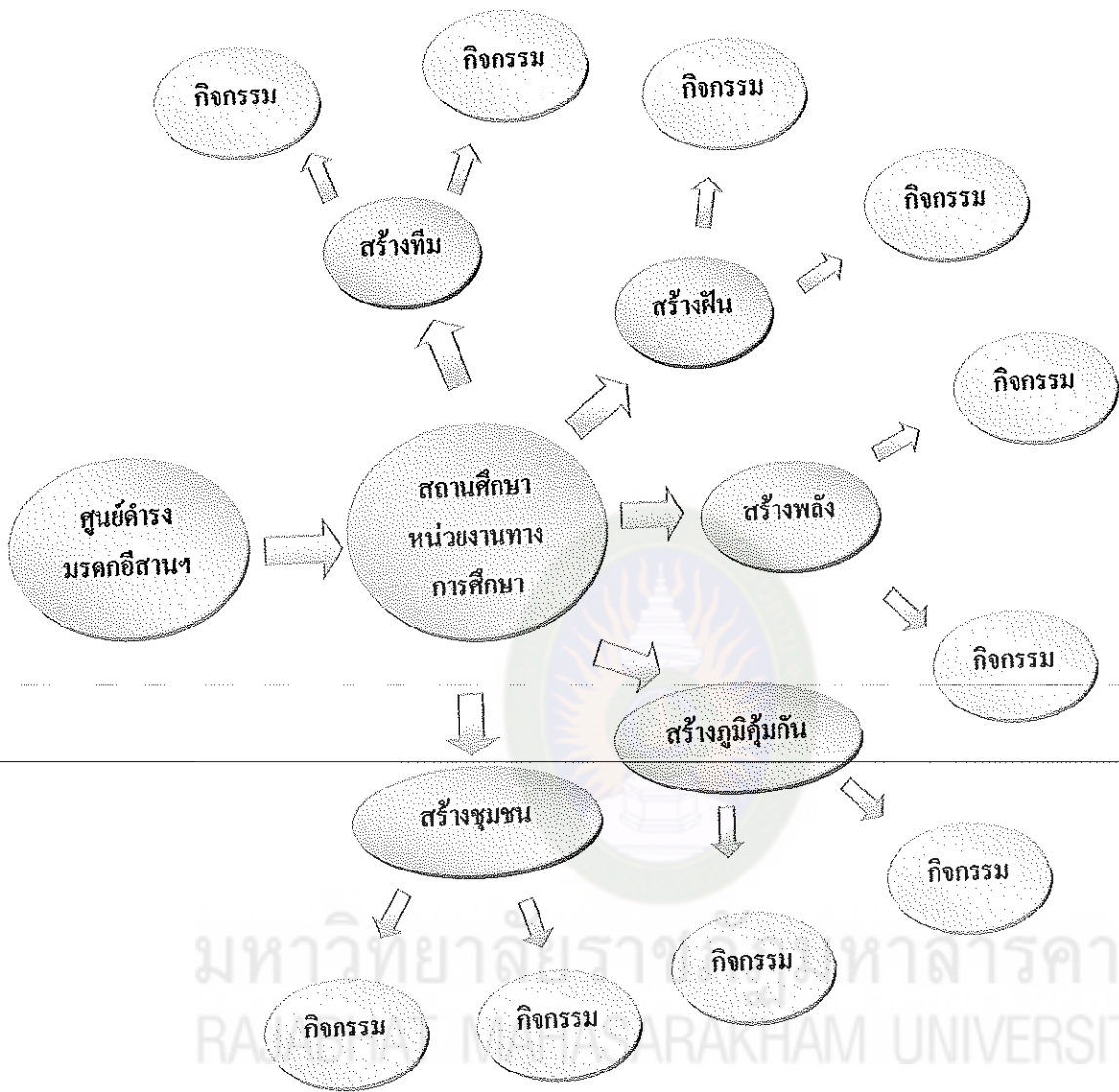
2. สร้างฝัน เป็นการกำหนดเป้าประสงค์ การขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมดล้า
 เพื่อกำหนดทิศทางว่าจะพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนว่าจะให้อยู่ในระดับใด ซึ่งเน้นการพัฒนา
 ผู้เรียน ผู้สนใจเป็นรายบุคคล ตามความสนใจ ความชอบ และความถนัด ในขั้นตอนนี้ยังเป็น
 การค้นหาความสามารถ ความถนัดของผู้เรียนแต่ละคน และเป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับผู้เรียน
 ได้เห็นคุณค่าเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อหมดล้า ในกระบวนการสร้างฝันนี้จะประกอบด้วยตัว
 ผู้เรียนและทีมพัฒนา ร่วมคิดและร่วมกันวางแผน ในขั้นนี้ถือเป็นการวางแผนการดำเนินการ
 ขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ทั้งทีมพัฒนาและตัวนักเรียนหรือผู้สนใจ

3. สร้างพลัง เป็นขั้นตอนที่เกิดจากความร่วมกันระหว่างผู้เรียนและทีมพัฒนา ซึ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนหรือผู้ที่สนใจเป็นรายบุคคล ตามความสนใจ ความชอบ และความถนัด เป็นขั้นตอนการพัฒนาองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับหมอลำ เพื่อให้เกิดทักษะด้านหมอลำ ตามชุดความรู้ต่าง ๆ ที่ศูนย์ดำรงธรรมอีสาน ดำรงเรื่องประพันธ์ กำหนดร่วมกับสถานศึกษา หรือหน่วยงานต่าง ๆ ในกระบวนการสร้างพลังนั้นยังถือเป็นการค้นหาความสามารถ หรือผู้ที่มีความพรสวรรค์ในการเล่นและการแสดงพื้นบ้านหมอลำ ที่สำคัญกระบวนการสร้างพลังต้องอาศัยครูผู้ฝึกที่มีความรู้ความชำนาญทางหมอลำ เพื่อแนะนำและชี้แนวทางการพัฒนาผู้เรียน ไปสู่หนทางแห่งความสำเร็จ

4. สร้างภูมิคุ้มกัน เป็นขั้นตอนหรือกระบวนการเพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดทักษะเกิดความชำนาญด้านทักษะหมอลำ เป็นขั้นตอนที่ต้องการสร้างจิตสำนึกให้ผู้ฝึกได้มองเห็นคุณค่าของหมอลำ โดยจัดเวทีให้ผู้เรียนได้แสดงออก ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจ กล้าคิด กล้าทำ และกล้าแสดงออก เป็นการเสริมสร้างทักษะชีวิตให้กับผู้เรียนสามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างมีความสุข

5. สร้างชุมชน เป็นขั้นตอนหรือกระบวนการที่ต้องการสร้างจิตสำนึกให้ผู้เรียนได้เกิดจิตสำนึกที่คิดต่อการพัฒนาท้องถิ่นและสังคม เป็นการนำองค์ความรู้ด้านหมอลำไปพัฒนาท้องถิ่นและสืบสานอนุรักษ์ศิลปะด้านหมอลำให้คงอยู่ต่อไป กิจกรรมจะมุ่งฝึกให้ผู้เรียนเกิดเจตคติด้านการมีจิตสาธารณะ

ในรูปแบบกระบวนการเรียนรู้กระบวนการสร้างทั้ง 5 ขั้นตอนเป็นทิศทางเพื่อการพัฒนาผู้ที่มีความสนใจพัฒนาทักษะด้านหมอลำ ซึ่งไม่มีหลักสูตรในเรื่องของระยะเวลาที่ตายตัว การฝึกทักษะการวัดความสำเร็จขึ้นอยู่กับตัวผู้ฝึกและครูผู้ฝึกเป็นสำคัญ เพราะการฝึกทักษะหมอลำนั้นยิ่งฝึกมากยิ่งมีความชำนาญมาก เครื่องมือที่ใช้วัด หรือประเมินผลจึงใช้ความพึงพอใจของตัวผู้ฝึกเป็นสำคัญ

แผนภาพที่ 10 แสดงรูปแบบที่ 1 รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอดำสู่สถานศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ

จากแผนภูมिरูปแบบที่ 1 เป็นรูปแบบที่มีทิศทางโดยศูนย์ดำรงมรดกอีสาน ดำรงเรื่อง ประพันธ์เคลื่อนองค์ความรู้เข้าหาสถานศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้ความสนใจ ขึ้นตอน ในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หลักมีด้วยกัน 5 ขั้นตอน เริ่มจากการสร้างทีมเพื่อ ขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ หรือเป็นการแสวงหานักพัฒนาร่วม การสร้างฝันเพื่อกำหนด เป้าหมายพัฒนาผู้เรียน การสร้างพลังเพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียน เน้นการฝึกปฏิบัติจนเกิด ความชำนาญ การสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงออกต่อสาธารณชน และ

การสร้างชุมชนเพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการนำองค์ความรู้ด้านหมอลำไปพัฒนา
ท้องถิ่น สังคม ซึ่งแต่ละขั้นตอนนี้จะประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่คณะที่พัฒนาของแต่ละ
สถานศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ จะกำหนด แต่กิจกรรมหลักนั้นจะเหมือนกันกับรูปแบบ
การขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มผู้สนใจทั่วไป ซึ่งจะอธิบายในหัวข้อต่อไป

รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้หมอลำสำหรับกลุ่มผู้สนใจทั่วไป

รูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้สำหรับกลุ่มผู้สนใจ จากการประชุมเพื่อ
ระดมความคิดเห็นจากคณะกรรมการและภูมิปัญญาหมอลำในศูนย์ดำรงมรดกอีสาน ได้กำหนด
รูปแบบเพื่อใช้ในการพัฒนาไว้ด้วยกัน 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การสร้างฝัน ขั้นที่ 2 การสร้าง
พลัง ขั้นที่ 3 การสร้างภูมิคุ้มกัน ขั้นที่ 4 การสร้างชุมชน ซึ่งในรูปแบบที่ 2 นี้จะต่างจากรูปแบบ
ที่ 1 คือ ไม่มีขั้นตอนการสร้างทีม เนื่องจากมีทีมพัฒนาที่ศูนย์ดำรงมรดกอีสานอยู่แล้ว ดังนี้

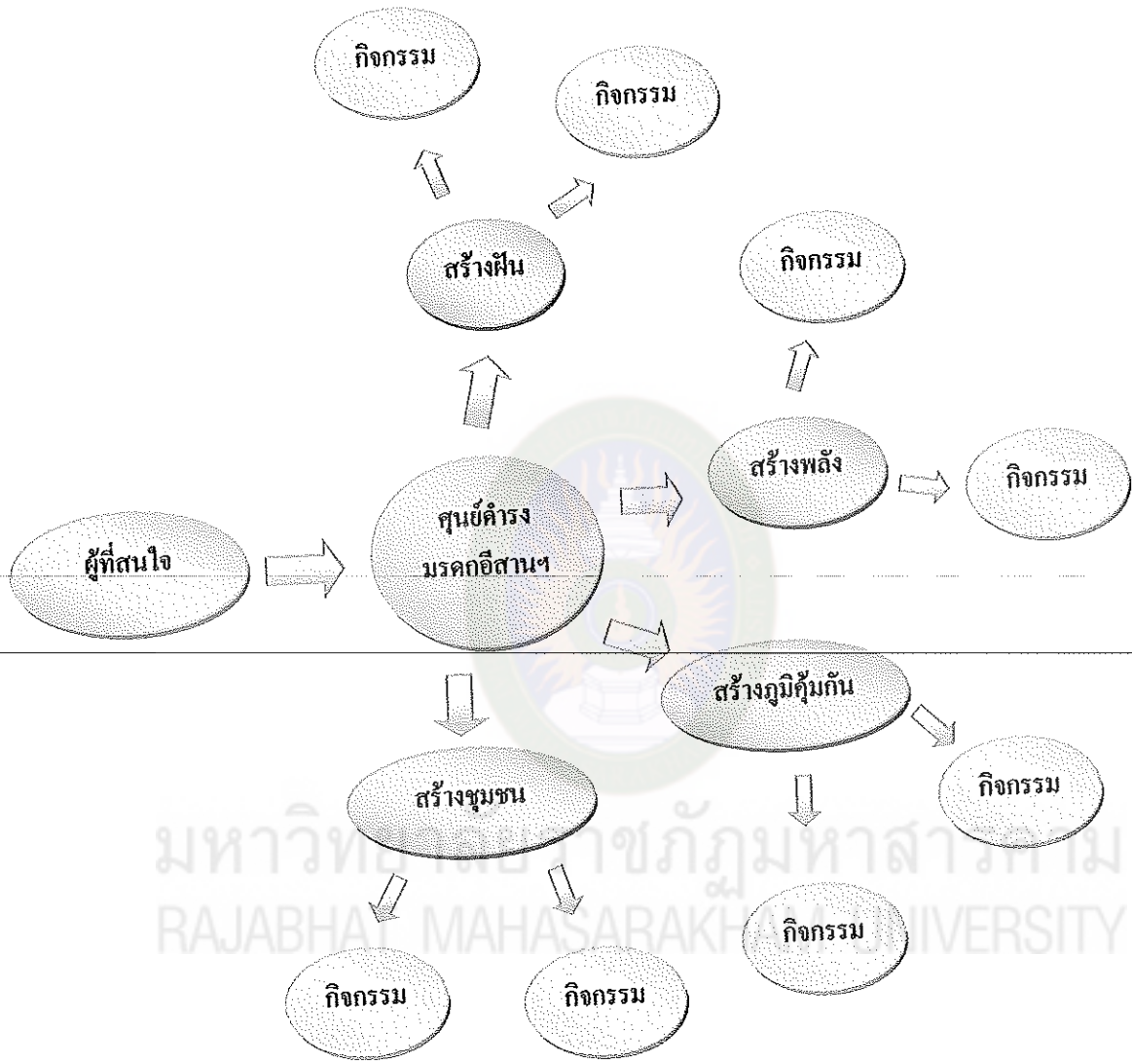
1. สร้างฝัน เป็นการกำหนดเป้าประสงค์ระหว่างผู้ที่สนใจเรียนรู้หรือแสวงหาองค์
ความรู้ด้านหมอลำ เป็นขั้นตอนการวางเป้าหมายระหว่างผู้ที่สนใจกับศูนย์ดำรงมรดกอีสานฯ
เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาทักษะหรือองค์ความรู้ด้านหมอลำว่าจะให้อยู่ในระดับใด ซึ่งเน้น
การพัฒนาตามความสนใจ ความชอบ และความถนัด ในขั้นตอนนี้ยังเป็นการสร้างแรงจูงใจ
ให้กับผู้สนใจได้เห็นคุณค่าและเป็นการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อหมอลำ ในกระบวนการสร้างฝันนี้
ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเชื่อมโยงตัวผู้สนใจหรือผู้ที่สนใจองค์ความรู้ด้านหมอลำกับศูนย์ดำรง
มรดกอีสานฯ กิจกรรมที่สำคัญในขั้นตอนนี้คือ การยกย่อง และการให้ความรู้ด้านหมอลำ

2. สร้างพลัง เป็นขั้นตอนที่เกิดจากความร่วมกันระหว่างผู้สนใจและศูนย์ดำรงมรดก
อีสานฯ ซึ่งเน้นการพัฒนาผู้ที่เป็นรายบุคคล ตามความสนใจ ความชอบ และความถนัด
เป็นขั้นตอนการพัฒนาองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหมอลำ เพื่อให้เกิดทักษะด้านหมอลำ
ตามชุดความรู้ต่าง ๆ ที่ศูนย์ดำรงมรดกอีสานฯ กำหนด กิจกรรมที่ดำเนินการคือการฝึกทักษะ
การฝึกซ้อมเพื่อให้เกิดความชำนาญตามชุดความรู้ที่ศูนย์ดำรงมรดกอีสานฯ ได้กำหนดไว้

3. สร้างภูมิคุ้มกัน เป็นขั้นตอนหรือกระบวนการเพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดทักษะ
เกิดความชำนาญด้านทักษะหมอลำ โดยจัดเวทีให้ผู้เรียนได้แสดงออก กิจกรรมที่สำคัญคือ
การเปิดเวทีให้ผู้ฝึกทักษะด้านหมอลำได้แสดงออกต่อสาธารณชน

4. สร้างชุมชน เป็นขั้นตอนหรือกระบวนการที่ต้องการสร้างจิตสำนึกให้ผู้เรียนได้
เกิดจิตสำนึกที่ดีต่อการพัฒนาท้องถิ่นและสังคม เป็นการนำองค์ความรู้ด้านหมอลำไปพัฒนา
ท้องถิ่นและสืบสานอนุรักษ์ศิลปะด้านหมอลำให้คงอยู่ต่อไป กิจกรรมที่สำคัญคือการสร้าง

เครือข่าย การส่งเสริมสนับสนุนองค์กรต่างๆ เพื่อสาธารณะประโยชน์ การช่วยเหลืองานสังคม
 ต่าง ๆ ร่วมทั้งการใช้หมอลำในการเสริมสร้างและให้ความรู้ต่อการพัฒนาท้องถิ่นและสังคม

แผนภาพที่ 11 แสดงรูปแบบที่ 2 รูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำสำหรับกลุ่มผู้สนใจทั่วไป

รูปแบบที่ 2 รูปแบบกระบวนการเรียนรู้หมอลำสำหรับกลุ่มผู้สนใจทั่วไป เป็นรูปแบบ
 ที่มีทิศทางที่ตรงกันข้ามกับรูปแบบที่หนึ่งคือกลุ่มคนหรือผู้สนใจนั้นได้เข้ามาแสวงหาองค์
 ความรู้จากศูนย์ดำรงมรดกอีสาน ขั้นตอนในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ จึงแตกต่างกัน
 กับรูปแบบที่ 1 ในขั้นตอนของการสร้างทีม รูปแบบที่ 2 จะไม่มีการสร้างทีม จึงเริ่มต้น
 กระบวนการเรียนรู้ด้วยการสร้างฝันร่วมกันระหว่างผู้สนใจกับศูนย์ดำรงมรดกอีสาน

นอกจากนั้นขั้นตอนจะเหมือนกันกับรูปแบบที่ 1 คือ การสร้างพลัง การสร้างภูมิคุ้มกัน และสร้างชุมชน

การวัดผลสำเร็จของรูปแบบ

จากการประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นจากคณะกรรมการศูนย์ดำรงมรดกอีสาน ตำรองเรื่องประพันธ์ ได้ข้อสรุปร่วมกันว่าในการวัดผลความสำเร็จของผู้ที่มาฝึกหัดทักษะทางหมอลำจากทั้ง 2 รูปแบบ จะใช้วิธีการวัดโดยอาศัยความรู้สึก ความคิดของผู้ฝึกปฏิบัติและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และครูผู้ฝึก เป็นหลัก ซึ่งจะไม่ใช้เกณฑ์วัดที่ตายตัวแน่นอน จะใช้วิธีสอบถามและการสัมภาษณ์ความรู้สึกนึกคิดเป็นหลัก เช่น พอใจ กับ ไม่พอใจ ดีกับไม่ดี ทำได้กับทำไม่ได้ กล่าวคือ การพัฒนาทักษะทางหมอลำนั้นสามารถที่จะพัฒนาต่อเนื่องไปได้เรื่อย ๆ ขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้ฝึกหัด เช่น บางคนเล่นดนตรีได้ 1 เพลงก็พอใจในผลงานที่ตนสามารถฝึกซ้อมได้ หรือบางคนต้องการเล่นจนให้เกิดความชำนาญพัฒนาเป็นอาชีพในอนาคต นั้นขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ฝึกหัดที่สำคัญ ถ้าผู้ฝึกหัดมีความพอใจไม่อยากจะฝึกต่อก็ถือว่าสิ้นสุด ดังนั้นการวัดผลและประเมินผลทางคณะกรรมการศูนย์ดำรงมรดกอีสานตำรอง เรื่อง ประพันธ์จึง ไม่ใช้เกณฑ์วัดความสำเร็จของผู้ฝึกหัดที่แน่นอน ซึ่งทางศูนย์ได้วางแนวทางในการวัดผลสำเร็จตามกรอบงานวิจัยไว้ 3 แนวทางคือ 1) การวัดความรู้ความเข้าใจ 2) การวัดเจตคติ 3) การวัดทักษะ สาเหตุที่ทางศูนย์ดำรงมรดกอีสานได้กำหนดการวัดผลและประเมินผลไว้ในลักษณะของการวัดเชิงคุณภาพ เพื่อให้ผู้เรียนหรือผู้ฝึกหัดเกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จะไม่ใช่ เกณฑ์ พอใช้ ดี ดีมาก หรือเกณฑ์ที่บ่งถึงระดับประสิทธิภาพ ซึ่งจะทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำไม่เป็นผลดีกับการพัฒนาศักยภาพในระดับตัวบุคคล กับการพัฒนาสังคมในระดับต่าง ๆ ต่อไป ทางศูนย์ดำรงมรดกอีสานตำรองเรื่องประพันธ์ มีความต้องการที่จะสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้แบ่งปันตลอดชีวิต ซึ่งจะนำไปสู่สังคมจิตอาสาต่อไปในอนาคต นอกจากการให้ความรู้ด้านหมอลำ ศูนย์ดำรงมรดกอีสานได้กำหนดกิจกรรมที่จะฝึกให้กับเด็กและเยาวชนผู้สนใจตามใบสมัครสมาชิก (ภาคผนวก : 250)

การวัดความยั่งยืนของศูนย์ดำรงมรดกอีสาน ตำรองเรื่องประพันธ์

จากการจัดเวทีเสวนาในหัวข้อหมอลำเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น เห็นว่า การที่จะพัฒนาเด็กและเยาวชนในด้านของภูมิปัญญานั้นปัจจุบันสังคมได้กลับมาให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าว การพัฒนาทักษะหรือศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน ของศูนย์ดำรงมรดกอีสาน ตำรองเรื่องประพันธ์ ตามที่อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม นักศึกษา สาขานวัตกรรมเพื่อ

พัฒนาท้องถิ่น ร่วมกับปราชญ์ชุมชน ได้ร่วมกันจัดตั้งศูนย์นี้ขึ้นมาเพื่อสืบสานอนุรักษ์ การละเล่น และศิลปะการแสดงพื้นบ้าน โดยเฉพาะเรื่องของหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนอง กापสินธุ์-สารคาม ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดมหาสารคาม จังหวัดกาฬสินธุ์

ที่ประชุมเห็นว่า การจะพัฒนาศูนย์ดำรงมรดกอีสานในด้านการสืบสานภูมิปัญญา ดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจากทุก ฝ่าย โดยเฉพาะฐานภูมิปัญญาหมอลำที่เป็นฐานรากหรือปัจจัยสำคัญที่จะช่วยผลักดันให้ การดำเนินงานนั้นประสบความสำเร็จ นอกจากปัจจัยด้านตัวบุคคลแล้วต้องอาศัยวิธีการหรือ กระบวนการในการประเมินผลการดำเนินงานที่เหมาะสม ต้องมีความต่อเนื่อง สามารถวัดและ ตอบโจทย์การประเมินได้ทุกระยะ เพื่อให้การดำเนินโครงการมีความต่อเนื่องและเกิดความ ยั่งยืน ที่ประชุมจึงเสนอให้ทางศูนย์ดำรงมรดกอีสาน ดำเนินการประเมินความยั่งยืนของศูนย์ โดยใช้รูปแบบการประเมินโครงการ CIPP Model ตามกรอบการวิจัย ดังนี้

1. การประเมินสภาวะแวดล้อม (Context Evaluation) สภาพแวดล้อมถือว่าเป็น ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาศูนย์ให้มีความยั่งยืน ซึ่งถือว่าการประเมินความต้องการ จำเป็นขั้นต้นเพื่อกำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินงาน เป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกแต่มีผลต่อความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของการดำเนินงาน และเป็นการพิจารณาความจำเป็นของสิ่งเหล่านี้ควบคู่กัน ไป อันได้แก่ ความต้องการของชุมชน และกลุ่มเป้าหมายของโครงการ สภาพแวดล้อม ความเหมาะสมของที่ตั้ง หรือพื้นที่ที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรม ตลอดจนนโยบายของหน่วยงาน ระดับบน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นประโยชน์ในการนำไปใช้ตัดสินใจวางแผน กำหนด เป้าหมายในการวางแผนพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนที่เหมาะสม

2. การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) เป็นการประเมินทรัพยากรที่จำเป็น ที่จะนำมาใช้ในการดำเนินงานว่ามีความเป็นไปได้ มีความเหมาะสมและมีความเพียงพอ หรือไม่ ทรัพยากรที่จำเป็น ได้แก่ งบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์ เวลา กลุ่มเป้าหมาย เทคโนโลยีและแผนการดำเนินงาน การประเมินปัจจัยนำเข้านำไปใช้ประโยชน์ในการ ตัดสินใจ หาวิธีดำเนินงานของศูนย์ให้บรรลุเป้าหมาย

3. การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) เป็นการประเมินการบริหาร กระบวนการ การจัดกิจกรรมต่าง ๆ การนำปัจจัยนำเข้าของการดำเนินงานมาใช้เหมาะสม หรือไม่ กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นจะบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ สารสนเทศต่าง ๆ จะถูกวิเคราะห์ รวบรวม และนำเสนอผู้ดำเนินงาน และผู้ร่วมดำเนินงาน อาจต้องการสารสนเทศทุกวัน เป็น การบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะดำเนินงานไว้เป็นหลักฐาน การประเมิน

กระบวนการมีประโยชน์ในการค้นหาจุดเด่น หรือจุดแข็ง (Strengths) หรือ จุดด้อย (Weakness) ของโครงการ นำไปใช้ในการพัฒนา แก้ไข ปรับปรุงการดำเนิน โครงการต่อไปให้มี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4. การประเมินผลผลิต (Product Evaluation) เป็นการประเมินผลที่ได้จาก การดำเนินงานว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ คำนวณเพียงใด โดยนำไปเปรียบเทียบกับ เกณฑ์มาตรฐาน ที่กำหนดไว้ มุ่งตอบคำถามว่า โครงการประสบความสำเร็จตามแผนที่กำหนด ไว้หรือไม่ ผลการประเมินจะทำให้ได้สารสนเทศในการพิจารณาตัดสินใจ ยุติ ปรับขยาย หรือ ทำงานเป็นประจำ การประเมินผลผลิตจะทำการประเมิน 2 ขั้นตอน คือ 1) ประเมินทันทีที่ สิ้นสุดโครงการเรียกว่าการประเมินผลลัพธ์ และ 2) การประเมินผลกระทบของ โครงการทั้ง บวกและลบ

